

Anis de Jong, regie-asst.: Leonoor Pattinsonsky, productie: Jules Mustanu, idee en dramaturgie: Anne van Delft; Verhalen: Nol Bueno de Mesquita, Hannah van der Linden, Agnes Kunst, Jan Schuurman Hest, Anja de Velde, Hark Boldehuk, Hakim Tzibis, Willem Beekman, Frans Toppe, Karel Heirbaut, Mabel Gonzalez, Eugène Boesveen, Karel Deurloo, Judith de Kom, Hillie Abdul, Wilgo Baan, Uno Heinze, Nick Leslie, Walter Jozet, Carla Bogards, Angela Jorna, Victor Kaisiëpo, Clara Boog, Peter Vermaat en vele anderen; Uitsen: Legenda; Bengt al Klintberg, Stefan Top, Eitel Portney, Willem de Ridder; Stelmont: Guiness muziekgroep Soundats o.l.v. Moh Kelta met Habib Paul Williams, Rougizou Camara, Seydouba Soumah, Layla Diawara, Silo Camara; Peer de Graaf, Paul Middelijn, Wijbrand Stomp, Nel Lekstompersy, Victor Kaisiëpo, Fajga Szmulowicz, Angela Jorna, Hillie Abdul, Eugène Boesveen, Willem de Ridder.

1991 Betoelicht waar: Dana Beehing, Louis Dopper, Jill Stolk, Titia Tarenken, Theres Meijer, Peter Schumacher, muziek: Bert Korts, Rudy Tubusula, regie: Anne van Delft, productie: Willie Snijder; Paul Middelijn vormt jazz & Poetry Kwartet; Frank Smit, Lesly Jozet, Manita Gavenberg; Victor Kaisiëpo & Martin Katar, muziek: Jopie Rumanjauw; Helen Juchink, regie: Suzanne van Lohuizen; Russische verhalen: Tatjana Nikitovova, Leonid Vlasov, Sasja en Anja Ouhik, tot: Helen Saelman, muziek: Alec

tien jaar Vertelfestival over verhalen vandaag

Kopy, German Popov; regie: Anne van Delft; Jeffy Thorpe en Mieke Schipper; Joodse verhalen: Sal Santen, Herman Cohen, regie: Loos Gompes en Anne van Delft; De Grote Schoonmaak: Jan Wolf, Johan Looyenslijn, Hannes van de Waard, Paul Plasterman, Peter Romany, Wim Vlaanderen, Hank Wegter, weegere verhalen van de Stadsreininging, samenstelling: Anne van Delft, Paul Noppe, Birte van Elk; Hoe Roodkapje wordt verteld en opgevoerd: Chaim Levano, Carol Alphenaar; Jense verhalen: Jim Maher, Mary Maher & Edward Lane, John O'Connell, Tom Carey, Seamus Rice; Menner Pongel, Wim Akkemaans, Hakim Tzibis, muziek: Frank Akkemaans; Herwig de Weerd, Martin Mens, Recep Aluç, Frans Malschaert, David Endt, Annie Vogel, Hillianthe Abdul, rappe: Marvin; Workshop Verhalen met je mond vol: kinderen vertellen zelf o.l.v. Jeanine Vester; Studie-bijeenkomst m.m.v. Jos van Hest, Anne van Delft, Simon Gieling, Joann Labort, Hillianthe Abdul.

1993 Théâtre de Galation: Didier de Meek en muziek: Michel Beekmans; Magisch verhalen: Mohammed Chachd, Mohammed Salah Haddi, Kadam Mounir, Hadda Thal en Hakim Tzibis, regie: Jan Diegenbaal; Canadische verhalen: Roos van As, Olga Oman, Roy Colletical, Ine Stalis, June Leonora, Laura Quast, regie: Laura Quast; Etie de Volde en Pascal Platel, regie: Etie de Volde; Peer Mascini, regie: Charlotte Riem Vis; Latijns-

Noya, Jaya Leatemia, Mada Kakiana, Nel Lakatompesy, muziek David Agonne, regie: Mabe Prins, vormgeving: Catharina Scholten, productie: Loes Heijligers; Bots Bittars: Ida Terborg, Annie Vogel, Mahanne Zwaan, Aagje Versteegen, regie: Anne van Delft en Anne Vrouwenveld; Helen Juchink, Joke van de Klundert, Miel van Ruijkenroek, Jelly 1990 Peter van der Linden, Godfried Bauners, Jan Wahrens, Soundlata, Hondert Jaar vertellers in Omroepinzels II

Kuschel, productie: Puck Yntema, m.m.v. Eddy Tufanims (Multi Music Federatie); Delft, Nel Lakatompesy, Anis de Jong van Theatergroep Delta, compositor: Roy Eduard van Amstel, Fred Anindjola, Harry Lekranty, Roy Kuschel, regie: Anne van Kabat Agint; Nel Lakatompesy, Anis de Jong; Victor Kaisiopo, Martin Kahar, muziek: Wastland; Karel Heibaut, ent/actes: Hester Macander, muziek: Klaas Bakker; Kabat Amsterdamse kinderen, regie: Rufus Collins, productie: De Nieuw Amsterdam, Verellen in 7 Kiki Quist, vormgeving: Katharine Scholten; De Nieuw Amsterdammer: Vijf zang: Rinus Rassenberg, ent/actes: Hester Macander, regie: Anne van Delft, productie: Volleing, An Vries, Jan Bakker, Max van Tilburg, Jan van der Snoek, Bets Hakvoort, (oorsp. geproduceerd voor het Zwarte Spoken Festival); Ik kan niet zonder koeken: Bets samenstelling: Mike Ho Sam Sogi en Noni Lichtveld, productie: Red Fox, Manjike de Vos; Lasel Daise en Kwesi, Hellen Gill, Nelloke Pinhas, Sloopy 'Sankola Gyamfi, Moro, 1989 Anansa-verhalen: Olga Orman, Ray Saluki, Wijnand Stomp, Rico Vreede, Mary Costeno, presentatie: Marcel Frans, En vertellers in Omroepinzels I

Riet Karsenband, Kees Schijver, Mathen Oosthoek; muziek: Tango Quatro, Queso Peter van der Linden, Peggy Larson, muziek: Thetan Honsinger; Luc Boyer, Te Vol Adam Delft; Open Haven Museum: Alice Rosghoff; Adje Ekeleke, Jodi Gilber, Doede Blesker, Loes Luca, Vuile Mond, presentatie: Adrie Heijl, regie: Wim Meuwissen en Anne van Tom Koningh, Flip Waldrum, Henk van der Zee, muziek: De Gebroeders Flint, Cor Wijzer, water, werk en leven: Martin Swart, Riek Volkers, Karel Heibaut, Mien van de Meiden, Rajas dans, inleiding: Saskia Bollinger; Juan Tajer, muziek: Ponda O'Bryan; Verhalen van regie: Aziz Mbachhi, vertaling: Norbert Bussink; Magumbo, Balinese Dans Theater Benang Mejboud-verhalen: Mohamed Fontaga, Adel Salem, Ahmed Bel Ghazi, Michiel Bollinger, Kamperveen, Kenneth Heidegela, Bart Bracke, Annette Nijders, regie: Henk Tjon, muziek: De Waljes; Tjot; Theatergroep De Nieuw Amsterdam; Marian Rolle, Helene Delft, Willie Snijder, muziek: Wike Meilof, regie: Hester Macander; Peer de Graaf, gastheer: Johannes van Dam, Theaterwerkhuis Looch Vuur; Fien Bosch, Anne van Ferguson, Mathen Jongewaard, Juan Tajer, muziek: Muchtar, Aziz en Alida Neelo, 1988 Willem de Ridder, Ton de Gouw, Roy Lavitt, Tjoteren: Nick Leslie, Manjike Kneepkens, Jos van Hest, Herman Bruin

Moderen: Alta Jonker, Othilia Verduinen, Olga Orman, Bram van der Wurff, Mathen Angéla Pelasula, presentatie: kindroepgroep: Saskia Bollinger, Workshop voor Joenen, Wijnand Stomp, Hakim Traibis en Hassan Gassou, Nel Lakatompesy en Martin Mens, Fredrik de Verheij, Peter van der Linden, Bart Luper, Kees van Genda Haverong, Bram van der Wurff, Funda Müjde, Gölay Tuner, Ton de Gouw, Rico Vreede, regie: Henk Tjon; Mathen Fengel, Joke van Leeuwen, Hugo van Rossum, Joep Bor, Monika van der Zwan e.a. Tjot-programma: Genda Haverong, Wim Meuwissen, Heide, Jos van Hest, Jack Brakkar, Willem de Ridder, Ent/actes: Martin Mens, muziek: Korn, Peter van der Linden, Jaap Blok, Otto Staman, Willy Brill, Margreet van der 1987 Genda Haverong, Fredrik de Verheij, Vernon February, Nick Leslie, Judith de Mathen Spronger, ent/actes: muziek: Joost Bollinger, Mathen Bollinger; Rooijen en Fien Bosch, Jan Smeets, Philippe Ziegler, Jos van Hest, Jan Smeets, en Marjan Linnenbank, Johannes Kemkens, Roy Lavitt, Anne van Delft, Jan Anton den Alan Smith, Diana Oron, Juan Tajer, muziek: Piet Capello; Frans Toppe, Mirjam Jansse 1986 Pamela Koevoets, Peter Posthumus, Hannah van der Linden, Kees Dubbelman, Rooijen, Stix Theater, Ben Vijmincx 1985 Jan Wahrens, Anne van Delft, Mirjam Jansse, Mirjam Mare, Jan Anton den

- 1985 Jan Wartena, Anne van Delft, Mirjam Janse, Mirjam Mare, Jan Anton den Rooijen, Stix Theater, Ben Vlijmincx,
- 1986 Pamela Koevoets, Peter Posthumus, Hannah van der Linden, Koos Dubbelman, Alan Smith, Diana Oron, Juan Tajes, muziek: Piet Capello, Frans Foppe, Mirjam Janse en Marjan Linnenbank, Johannes Kemkens, Roy Lavitt, Anne van Delft, Jan Anton den Rooijen en Pien Bosch, Jan Smeets, Philippe Ziegler, Jos van Hest, Jan Smeets, Maarten Sprenger, *entr'acte muziek*: Joost Bollinger, Maarten Bollinger
- 1987 Gerda Havertong, Frederik de Verteller, Vernon February, Nick Leslie, Judith de Kom, Peter van der Linden, Jaap Blonk, Otto Sterman, Willy Brill, Margreet van der Heide, Jos van Hest, Jack Brokaar, Willem de Ridder. *Entr'actes* Martin Mens, muziek: Joep Bor, Monika van der Zwan e.a. *Tori-programma*: Gerda Havertong, Wim Meuwissen, Rico Vreede, regie: Henk Tjon; Maarten Pengel, Joke van Leeuwen, Hugo van Rossum, Gerda Havertong, Bram van der Wurff, Funda Mijde, Gülay Tuncer, Ton de Gouw, Martin Mens, Frederik de Verteller, Peter van der Linden, Bert Luppens, Kees van Loenen, Wijnand Stomp, Hakim Traidia en Hassan Gnaoui, Nel Lekatompeasy en Angela Pelasula, *presentatie kinderprogramma*: Saskia Bollinger, *Workshops voor kinderen*: Afra Jonker, Othilia Verdurmen, Olga Orman, Bram van der Wurff, Maarten Kneepkens, Jos van Hest, Herma Bruin
- 1988 Willem de Ridder, Ton de Gouw, Roy Lavitt, Talerelen; Nick Leslie, Marijke Ferguson, Marien Jongewaard, Juan Tajes, muziek: Muchtar, Aziza en Alida Nesio, gastheer: Johannes van Dam, Theaterwerkplaats Lopend Vuur: Pien Bosch, Anne van Delft, Willie Snijder, muziek: Wieke Meilof, regie: Hester Macrander; Peer de Graaf, muziek: De Watjes; *Tori*: Theatergroep De Nieuw Amsterdam; Marian Rolle, Helene Kampervveen, Kenneth Herdigein, Bart Bracke, Annette Nijders, regie: Henk Tjon, *Mejdoub-verhalen*: Mohamed Fontoge, Adel Salem, Ahmed Bel Ghazi, Michiel Bollinger, regie: Aziz Mdarhri, *vertaling*: Norbert Bussink; Magumbo, Balinees Dans Theater Benang Raja; dans, *inleiding*: Saskia Bollinger; Juan Tajes, muziek: Ponda O'Bryan; *Verhalen van water, werk en leven*: Martin Swart, Rick Volkers, Karel Heirbaut, Mien van de Meiden, Tom Koningh, Flip Waldram, Henk van der Zee, muziek: De Gebroeders Flint, Cor Wiljes, Loes Luca, Vuile Mong, *presentatie*: Adrie Heijt, regie: Wim Meuwissen en Anne van Delft; Open Haven Museum: Alice Roegholt; Adje Erkelens, Jodi Gilbert, Doede Bleeker, Peter van der Linden, Peggy Larson, muziek: Tristan Honsinger; Luc Boyer, Te Voi Adam; Riet Karsenborg, Kees Schrijver, Marten Oosthoek; muziek: Tango Quatro, Queso Costeno, *presentatie*: Marcel Frans. En vertellers in *Derroomspinnels I*.
- 1989 Ananse-verhalen: Olga Orman, Ray Saluki, Wijnand Stomp, Rico Vreede, Mary Laset Dasie en Kwesi, Hellen Gill, Nelloke Pinhas, Sloopy 'Sankofa' Gyanfi, Moro, *samenstelling*: Mike Ho Sam Sooi en Noni Lichtveld, *productie*: Red Fox, Marijke de Vos (oorspr. geproduceerd voor het Zwarte Sporen Festival); Ik kan niet zonder koeien: Bert Vollerling, An Vries, Jan Bakker, Max van Tilburg, Jan van der Snoek, Bets Hakvoort, zang: Rinus Rasenberg, *entr'actes*: Hester Macrander, regie: Anne van Delft, *productie*: Kiki Quist, *vormgeving*: Katherine Scholten; De Nieuwe Amsterdammertjes: Vijf Amsterdamse kinderen, regie: Rufus Collins, *productie*: De Nieuw Amsterdam, *Vertellen in 't Waasland*: Karel Heirbaut, *entr'actes*: Hester Macrander, muziek: Klaas Bakker; *Kabar - Kabar Angin*: Nel Lekatompeasy, Anis de Jong, Victor Kaisiêpo, Martin Kafiar, muziek: Eduard van Amstel, Fred Anindjola, Harry Lekranty, Roy Kuschel, regie: Anne van Delft, Nel Lekatompeasy, Anis de Jong van Theatergroep Delta, *composities*: Roy Kuschel, *productie*: Puck Yntema, m.m.v. Eddy Tutuarima (Multi Music Federation); vertellers in *Derroomspinnels II*
- 1990 Peter van der Linden, Godfried Beumers, Jan Wartena, Soundiata, Honderd Jaar Vrouwenarbeid: Helen Juurlink, Joke van de Klundert, Mlet van Puljenbroek, Jetty Terborg, Annie Vogel, Marianne Zwaan, Aagje Verstegen, regie: Anne van Delft en Anne Marie Prins, *vormgeving*: Catharina Scholten, *productie*: Loes Heijligers; Beta Bitjara: Ida Noya, Yaja Leatemia, Mada Kakisina, Nel Lekatompeasy, muziek: David Aponno, regie:

Anis de Jong, regie-ass.: Leonoor Pattinasarany, productie: Jules Mustamu, idee en dramaturgie: Anne van Delft; Vertelkringen: Nol Bueno de Mesquita, Hannah van der Linden, Agnes Kunst, Jan Schuurman Hess, Anjo te Velde, Henk Bolderink, Hakim Traidia, Willem Beekman, Frans Foppe, Karel Heirbaut, Mabel Gonzalez, Engène Boereveen, Karel Deurloo, Judith de Kom, Hillie Arduin, Wilgo Baarn, Uno Heinze, Nick Leslie, Walter Joris, Carla Bogaards, Angèle Jorna, Victor Kaisiöpo, Clara Boog, Peter Vermaat en vele anderen; Urban Legends: Bengt af Klintberg, Stefaan Top, Ethel Portnoy, Willem de Ridder; Skotavond: Guineese muziekgroep Soundjata o.l.v. Mori Keita met Habib Paul Williams, Rougiatou Camara, Seydouba Soumah, Layba Diawara, Silo Camara; Peer de Graaf, Paul Middellijn, Wijnand Stomp, Nel Lekatompessy, Victor Kaisiöpo, Fajga Samulewicz, Angèle Jorna, Hillie Arduin, Engène Boereveen, Willem de Ridder.

1991 Betoel echt waar!: Dane Beerling, Louis Doppert, Jill Stolk, Titia Tarenskeen, Threes Melger, Peter Schumacher, muziek: Bert Kortz, Rudy Tuhusula, regie: Anne van Delft, productie: Willie Snijder; Paul Middellijn m.m.v. het Jazz & Poetry Kwartet: Frank Smit, Lesly Jozef, Maurits Gravenberg; Victor Kaisiöpo & Martin Kafari, muziek: Jopie Rumajauw; Helen Juurlink, regie: Suzanne van Lohuizen; Russische verhalen: Tatjana Nikivorova, Leonid Vlasov, Sasja en Anja Ourikh, tolk: Helen Saelman, muziek: Alec

tien jaar Vertelkringen over verhalen van

Kopyt, German Popov, regie: Anne van Delft; Jetty Terborg en Mineke Schipper; Joodse verhalen: Sal Santen, Herman Cohen, regie: Loes Gompes en Anne van Delft; De Grote Schoonmaak: Jan Wolf, Johan Loevensijn, Hannes van de Waard, Paul Plaatsman, Peter Romany, Wim Vlaanderen, Henk Wegter, vroegere ratelaars van de Stadsreiniging, samenstelling: Anne van Delft, Paul Noppers, Birte van Elk; Hoe Roodkapje wordt verteld en opgegeten: Chaim Levano, Carel Alphenaar; Ierse verhalen: Jim Maher, Mary Moher & Edward Lane, John O'Connell, Tom Carey, Seamus Rice; Meneer Pengel, Wim Akkermans, Hakim Traidia, muziek: Frank Akkerman; Herwig de Weerdt, Martin Mens, Recep Aluç, Frans Malschaert, David Endt, Annie Vogel, Hillianthe Arduin, rapper Marvin, Workshop Vertellen met je mond vol: kinderen vertellen zelf o.l.v. Jeanine Veeren; Studie-bijeenkomst m.m.v. Jos van Hest, Anne van Delft, Simon Gieling, Joan Labort, Hillianthe Arduin.

1992 Théâtre de Galafonie: Didier de Neck en muziek: Michel Berckmans; Maghreb-verhalen: Mohammed Chacha, Mohammed Salah Hafidi, Karim Mounir, Hadda Tbal en Hakim Traidia, regie: Jan Diependaal; Caraïbische verhalen: Roos van As, Olga Orman, Roy Colastica, Ini Statia, June Leonora, Laura Quast, regie: Laura Quast; Eric de Volder en Pascal Platel, regie: Eric de Volder; Peer Mascini, regie: Charlotte Riem Vis; Latijns-

tien jaar Vertelfestival
**over verhalen
vandaag**

Stichting Vertelfestival, 1995

Inhoud

Nog één keer: Vertelfestival	4
<i>Lidewij Verheggen</i>	
Redactioneel	5
Vertellen is het delen van een vraag	7
<i>Anne van Delft</i>	
Van staalkaart tot podiumkunst Het Vertelfestival in retrospectief	9
<i>Loes Heijligers</i>	
Citaten	27
<i>fragmenten uit verhalen</i>	
De kromme koningin en andere sentimenten	32
Het Vertelfestival bekeken door <i>Pamela Koevoets, Peter Schumacher,</i> <i>Loek Zonneveld, Nilo Berrocal, Paul Kuypers, Ritsaert ten Cate</i>	
Subsidiëring Vertelfestival	47
Colofon	48

Nog één keer: Vertelfestival

ERTELLEN EN HET VERTELFESTIVAL: VELE JAREN WAREN ZIJ onlosmakelijk aan elkaar verbonden.

Toch is er nu een eind gekomen aan het Vertelfestival zoals zich dat de afgelopen tien jaar tussen Kerst en Oud en Nieuw in verschillende theaters in Amsterdam heeft afgespeeld.

In de afgelopen tien jaar heeft het Vertelfestival een podium willen zijn voor ontwikkelingen in het vertellen.

Vele vertellers en vertelsters uit binnen- en buitenland, vanuit verschillende culturen, hebben een groeiend publiek kennis laten maken met al die verschillende vertellingen.

Het initiatief van het Vertelfestival heeft in het hele land navolging gekregen. In deze publikatie kunt u ondermeer lezen over de ontwikkeling van het vertellen zoals dat door het Vertelfestival is gepresenteerd, en vindt u bijdragen van verschillende mensen die hun indrukken van het Vertelfestival beschrijven.

Het Vertelfestival in zijn oude vorm bestaat niet meer;
vertelt (het) verder!

Namens het bestuur van Stichting Vertelfestival,

Lidewij M. Verheggen

Redactioneel

A TIEN JAAR HOUDT HET VERTELFESTIVAL OP TE BESTAAN.

Van 1985 tot 1994 is het uitgegroeid van een experiment tot een festival met een landelijke bekendheid en uitstraling. Het vertellen ontwikkelt zich niet alleen in het theater, maar ook op andere gebieden, maar de vernieuwing ervan komt vanuit het vertellen als podiumkunst.

Dramaturg Loes Heijligers beschrijft de geschiedenis van het Vertelfestival. Zij analyseert de ontwikkeling en benoemt de verschillende genres waarmee het Vertelfestival bijdroeg aan het vertellen als podiumkunst.

Wat betekent verhalen vertellen vandaag? Zes auteurs, die op verschillende wijze werkzaam zijn op het terrein van de cultuur, geven een impressie van een vertelvoorstelling die zij meemaakten. Wat hen raakte. Hun opiniërende, persoonlijke bijdragen geven aanleiding om over de betekenis, de noodzaak en de schoonheid van verhalen vandaag na te denken.

Verhalen moet je horen. De uitgeschreven verhaalfragmenten laten zien dat een verteld verhaal soms goed en soms nauwelijks schriftelijk is weer te geven, en hoe verschillend deze teksten zijn.

Uit de namenlijst op de omslag blijkt hoeveel optredenden en medewerkers tien jaar Vertelfestival maakten tot wat het was.

De tien jaar festival die achter ons liggen, helpen om vertellen serieus te nemen en nodigen uit tot uitwisseling en verder onderzoek, niet alleen naar vertellen als fenomeen, maar ook naar kwaliteitscriteria voor een goede vertelvoorstelling.

Zo is tien jaar maar een fractie van de tijd van vertellen die voor de deur staat.

Vertellen is het delen van een vraag

Anne van Delft

TOEN HET VERTELFESTIVAL TIEN JAAR GELEDEN KLEIN BEGON wisten we niet dat het in tien jaar zo groot zou worden. Wel dat deze eenvoudige, heldere vorm van theater iets was om een leven lang mee door te kunnen gaan. Toch ging het ons niet om de vertelkunst alleen.

Er zijn in het buitenland Vertelfestivals die we hier niet na moeten doen, waar vertellers onder elkaar precies weten hoe het hoort, en de veranderende realiteit niet doorklinkt. Folklore in de enge betekenis van het woord is voor mij een lege vorm. Er zijn er ook die we niet na zouden kunnen doen, omdat er in Nederland geen sterke verteltraditie is waar op doorgebouwd kan worden. Hier zoeken we daarom nieuwe vormen. Vertellers moeten nadenken over de relatie die zij hebben met de gemeenschap waarin het vertellen functioneert. Juist de spanning tussen wie er vertelt en wie er luistert is interessant. Dit betekent dat verhalen zorgvuldig gekozen moeten worden en verteld in ruimtes waarin een ontmoeting mogelijk is en het publiek met elkaar tot een gesprek kan komen.

Ook wat de verhalen zelf betreft mogen we kritisch zijn. Er worden in de wereld veel slechte verhalen verspreid: er zijn zeer levendige mythen over de oorlogszuchtigheid van de volkeren op de Balkan, er zijn verhalen in omloop gebracht over Irak en Koeweit die verstrekkende negatieve gevolgen hebben, en ook in Nederland zijn er hardnekkige mythen die niet bijdragen aan de menselijkheid.

Dat humaniserende effect is er wel bij verhalen die authentiek zijn, niet in de zin van cultureel onvermengd, maar echt, gebaseerd op een heldere kijk op een sociaal-economische realiteit en de plaats en mogelijkheden van mensen daarin. Dit kunnen zowel nieuwe als eeuwenoude verhalen zijn.

Er zijn grote en kleine verhalen, maar steeds is er dat schijnbaar onbeduidende detail, dat moment in de haast waar je geraakt wordt door de dingen die blijven, die er altijd zijn geweest, de aandacht voor de vraag: wacht even, wat is er gebeurd? Die vraag wordt in de Odyssee steeds door een ander gesteld en steeds door een ander beantwoord, vanuit een ander perspectief, met andere klanken. Die vraag komt ook naar boven in een programma waarin vier generaties Russinnen in Nederland in hun verhalen en op hun gezichten de Europese geschiedenis van de twintigste eeuw voor je ogen laten afspelen. Beide vertellingen gaan over helden die door oorlogen op drift zijn geraakt, in levensbedreigende situaties terecht komen, verlies lijden en helpers tegenkomen, en uiteindelijk thuiskomen waar de vrede van hun jeugd niet meer bestaat.

Vertellen heeft iets met vindingrijkheid te maken. In een schijnbaar eenvoudige vorm jongleert een verteller met oude klanken en de waarden die daarin waren vervat, en nieuwe structuren en zienswijzen die daar overheen zijn gekomen. De vormen van uitvoering zijn divers, maar de structuren zijn internationaal

Van staalkaart tot podiumkunst

Het Vertelfestival in retrospectief

Loes Heijligers

1985-1987

IN ZAAL 100 IN DE STAATSLIEDENBUURT IN AMSTERDAM wordt vrijdag 24 mei 1985 de eerste vertelavond gehouden met als motto: Kom op verhaal. Het is het begin van wat later Vertelfestival zal heten. In tien jaar tijd zal het festival uitgroeien van één avond voor honderd mensen in een theater in een gekraakt schoolgebouw, tot een vierdaags festival met een publiek van drieduizend mensen in meerdere gerenommeerde Amsterdamse theaters.

Initiatiefneemster is de neerlandica Anne van Delft. Zij houdt zich al enige tijd bezig met de mogelijkheden van de vertelkunst als theatervorm. Het vertellen heeft niet meer een vanzelfsprekende ambiance binnen de maatschappij. In zijn ambachtelijke en authentieke vorm, als volkskunst, is het in Nederland bijna verdwenen. Anne van Delft wil de vertelcultuur nieuw leven inblazen door er een nieuwe context voor te scheppen. Daarvoor moeten vertellers en publiek opnieuw bijeen worden gebracht. Nu in het theater, waar het publiek geconfronteerd wordt met het verhaal als theatrale uiting, waarbij – net als vroeger – de wisselwerking tussen publiek en verteller voorop staat, al is het niet meer in een traditioneel verband. Het waardevolle en unieke van vertellen krijgt een nieuwe kans.

De programmeur van Zaal 100, Maarten Bollinger, deelt met Anne van Delft de mening dat bij vertellen de theatrale mogelijkheden heel divers zijn. Samenwerking van artiesten uit verschillende disciplines is medio jaren tachtig erg in opmars. Muziek en performance – beide met geringe middelen uitvoerbaar – spelen in de zogenaamde derde-circuittheaters als Zaal 100 een belangrijke rol. Het vertellen als zodanig is nieuw, maar heeft een verwantschap met het verhalende aspect in muziek en performance. Op een verhalenavond kan op alle mogelijke manieren met klank, tekst en geluid geëxperimenteerd worden. Een verhalen-programma is – zeker in een klein theater –, laagdrempelig genoeg om allerlei soorten publiek binnen te halen; een maatschappelijke betrokkenheid is medio jaren tachtig voor veel artiesten, ook voor de initiatiefnemers van de eerste Vertelavond, een vanzelfsprekende drijfveer om theater te maken. 'Ideeën over de plaats van verhalen in ons bewustzijn en in onze wereld' bepalen de inhoud van het programma: 'Vertellen is tijd in ruimte omzetten. Een mooie vertelling kan de ruimte laten zien van het niet weten, en laat ons daardoor verder komen in het weten.'

zoals de taalstructuren die kinderen overal op de wereld in hun hoofd hebben voor ze een taal leren. En overal zijn oude vormen ontoereikend als ze niet worden gevoed door een hedendaagse noodzaak om verteld te worden.

De verwarrende en spannende tijd waarin we ons bevinden, vraagt niet om moralistische beschouwingen maar om het delen van verhalen. Verhalen waarin ook de voorouders mee mogen denken over wat we allemaal anders willen doen en die de oude kaders doorbreken waarin mensen worden ingedeeld.

Die ontmoeting was in het Vertelfestival uitgangspunt van de programmering: een mengeling van verschillende soorten verhalen en vertellers uit verschillende culturen en nieuwe, eigentijdse, ongebruikelijke vertelvoorstellingen.

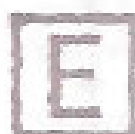
Deze doelstelling en wijze van programmeren hebben het hele gebied dat vertellen bestrijkt zichtbaar gemaakt. Het Vertelfestival begaf zich op de raakvlakken met literatuur, theater, journalistiek en sociaal-culturele actie. Voor kwaliteit werden nieuwe, bredere criteria gevonden. Door volkscultuur op een nieuwe wijze te benaderen en te enscèneren in het theater ontstond podiumkunst.

Hoort vertellen onder theater, literatuur of multiculturele activiteiten? De vertelkunst komt in de bestaande indelingen van de podiumkunst nog niet voor. We hadden daarom in het begin veel goodwill nodig van mensen die in dit initiatief geloofden en daardoor een geweldige steun betekenden: Jan Kassies, Wim Meuwissen, Henk Tjon, Chris de Vries en Bert Janssens. En daarna kwam er ook geldelijke steun, van landelijke en stedelijke subsidiënten en van fondsen. Het Vertelfestival heeft kunnen plaatsvinden dankzij de inzet van een groot aantal mensen, die terecht op de omslag van deze uitgave staan.

Het Vertelfestival heeft juist door zijn brede doelstelling en reikwijdte een landelijk effect gehad, maar deze maakten het er voor de kleine organisatie niet eenvoudiger op om alle projecten kwalitatief te begeleiden. Nu men op allerlei plaatsen begint in te zien dat vertellen een podiumkunst is, zou de brede programmering door anderen overgenomen kunnen worden. Zo kunnen er nieuwe mogelijkheden ontstaan voor interessante vertelvoorstellingen en kunnen ze op veel meer plaatsen in het land worden uitgevoerd. Dit is de uitdaging na tien jaar Vertelfestival: het terrein is in kaart gebracht, nu kan de vertelkunst zich verder ontwikkelen.

Daarbij gaat het niet alleen om mooie voorstellingen maar ook om een entourage waarin een kloppend hart te voelen is, een moment in de tijd, met mensen die de kunst verstaan te delen wat ze te zeggen hebben en te vragen.

Archetypen

R ZIJN ZES SEMI-PROFESSIELE VERTELLERS DIE EERSTE avond. Tot dan treden ze meestal individueel op. De uitnodiging voor de Vertelavond zet een kentering in. Vertellers blijken het inspirerend te vinden om naast elkaar op te treden.

De programmering van het eerste festival is vrij traditioneel: archetypen uit de verhaalcultuur vormen het uitgangspunt. Sysiphus en zijn steen, Blauwbaard, Ananse, een Drentse sage en een sprookje van Grimm, een eigentijds verhaal en een vertelling waarin geïmproviseerd wordt met beelden, muziek en verhaal, waardoor 'unieke gebeurtenissen ontstaan'.

Het vertellen wordt als muze dicht naast de muziek geplaatst. Een verhaal moet als muziek in de oren klinken. Al naar gelang de aard van de vertelling bepalen inheemse en Westerse instrumenten mede de sfeer: marimba, gitaar en drums ondersteunen met hun eigen specifieke klank de spanningslijn van de Oosterse, Afrikaanse of Westerse verhalen of doorsnijden het verhaal.

Het succes van de eerste Vertelavond resulteert in plannen voor een vervolg. Het jaar erop vindt dan ook de tweede Vertelavond plaats met 'experimentele, traditionele, muzikale en surrealistische vertellingen'. Men wil vooral verscheidenheid in de presentatie laten zien. Al wordt de orale cultuur van andere niet-Nederlandse bevolkingsgroepen opgemerkt, in de praktijk spelen niet-westerse vertellers nog bijna geen rol. Onder de vertellers zijn Pamela Koevoets, Juan Tajes, Jos van Hest, Frans Foppe en Maarten Sprenger.

Het enthousiasme over de avond is groot, ook bij de schrijvende pers die voor 't eerst aanwezig is: 'variatie genoeg, die twee avonden in Zaal 100: amateurs, professionals, mimespelers, muzikanten, het leken wel bonte avonden.' aldus *Het Parool*.

Op zoek naar de roots

HET DERDE VERHAAL- EN VERTELLERSFESTIVAL (ZO HEET HET festival nu) in 1987 valt in de Kersttijd. Er is voor het eerst een kleine subsidie. Vertelactiviteiten zijn er op drie locaties, wat een belangrijke uitbreiding betekent. Zaal 100 blijft op twee avonden een programma presenteren, het Polanentheater neemt de kinderprogrammering op zich. Nieuw is het Tori-programma op zondagmiddag in De Balie, onder leiding van Henk Tjon van Theatergroep De Nieuw Amsterdam. Theater de Balie zoekt hiermee aansluiting bij het Vertelfestival. Uitgangspunt is de Surinaamse traditie van het bij toerbeurt overnemen van elkaars verhalen, maar vertellers en acteurs uit verschillende culturen nemen eraan deel. De Tori's worden die winter en de jaren erna legendarisch. De tijd is er rijp voor, net als voor het Vertelfestival zelf.

Het accent in de programmering ligt dit keer meer op inhoud, meer op soorten verhalen dan op vertalexperimenten zoals die in de eerste twee jaren zijn geprogrammeerd. De bewustwording over verschillende vertelculturen en orale tradities is gegroeid in het tijdsbestek van de eerste twee festivals.

Het arsenaal vertellers is aanzienlijk uitgebreid. In Nederland woonachtige buitenlandse vertellers worden uitgenodigd een verhaal te vertellen. Kwalitatief goede vertellers komen overal vandaan. Niet-Nederlandse meestervertellers als Vernon February en Nick Leslie komen uit Zuid-Afrika. Otto Sterman is nestor onder de vertellers uit Suriname. Zij vertellen zelf hun verhalen uit de

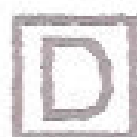
niet-westerse wereld in het Engels of Nederlands; de rijkdom van uitheemse vertelculturen wordt zo – voor het eerst door inheemse vertellers – geïntroduceerd.

Het festival opent met het verhaal *Kraal en zijn vrienden* in een bijzondere vertelvorm. Frederik de Verteller, Vernon February, Nick Leslie en Gerda Havertong vertellen achtereenvolgens ieder een hoofdstuk uit dat oude Perzische verhaal. Vier stijlen, vier stemmen, vier interpretaties. Het is jammer dat een dergelijke vorm van samen-vertellen later nooit meer herhaald is. Het geeft namelijk interessante inzichten in de invloed van de verteller op een verhaal.

Willem de Ridder, die eerst ook aan *Kraal* zou deelnemen, vertelt die avond solo het 'langste verhaal', een zesduizend jaar oud epos over twee broers. Het principe van het lange verhaal keert in vrijwel alle toekomstige festivals terug, als avondvullende voorstelling of als *Nachtverhaal*, uitgevoerd door *Meestervertellers*.

'We willen verhalen uit verteltradities van verschillende culturen, experimentele vertellingen en verhalen die persoonlijk, politiek of actueel getint zijn programmeren.' ... 'In Nederland zijn nu fantastische vertellers uit verschillende orale culturen aanwezig. Wij gaan ervan uit, dat als je de mythen van een volk kent, je pas iets van dat volk gaat begrijpen. Het gaat ons niet om indelingen of folklore: cultuur is een samenspel van veel invloeden, waarin ieder zijn roots moet vinden maar ook zijn plek in de samenleving van nu.' De laatste stelling zal steeds opnieuw opduiken in de programma's. Op dat moment – in 1987 – zijn vertellers van niet-Nederlandse afkomst eerder 'wereldvertellers' (met hun toonaangevende reputatie het visitekaartje van het festival), dan dat ze allochtone Nederlanders worden genoemd.

Snelkookpan

DE DOELSTELLING OM MENSEN IETS TE LATEN BELEVEN VAN verschillende vormen, herkomst en stijlen in politieke, persoonlijke en traditionele verhalen, werpt zijn vruchten af. Een samenballing van allerlei initiatieven en voorstellingen die elders, eerder of versnipperd al eens waren te zien, heeft bij elkaar voor een beeld gezorgd van wat de waarde van vertellen is. Het festival werkt zo niet alleen als tiengangenmenu en deelt lekkere hapjes uit, maar is ook een snelkookpan, waar in ultra-korte tijd nieuwe ideeën worden verwezenlijkt.

Naast het lanceren van deze melting-pot wordt gewerkt aan het formuleren van een uitbreiding van doelstellingen. In 1988 wil men vier eigen korte voorstellingen opzetten (het begrip vertelling of verhaal krijgt voor 't eerst deze signatuur). Hiermee is de kiem gelegd voor Anne van Delfts fascinatie met het initiëren en produceren van eigen vertelvoorstellingen.

1988

Festival-contouren

IN 1988 WORDT MET TOENMALIG PROGRAMMEUR VAN DE BALIE Bert Janssens overeengekomen het festival de komende jaren hier te houden. De Balie heeft als theater en politiek-cultureel centrum een belangwekkende eigen plek binnen de Amsterdamse kunstpodia. Het Vertelfestival sluit daar goed bij aan. De Balie betekent een vooruitgang voor de presentatie. Bovendien wordt de organisatie geprofessionaliseerd en ook financieel gaat het beter: diverse overheden en fondsen hebben bescheiden subsidies toegekend.

Het vierde Vertelfestival, in 1988, vindt plaats tussen Kerst en Oudjaar, en dit blijft voortaan zo. In 1988 worden maar liefst acht avonden geprogrammeerd, met rond de honderd vertellers, acteurs, zangers, en musici. Het is een uitbundig programma dat met veel lef gepresenteerd wordt: 'Theater De Balie zal voor deze avonden op niet na te vertellen wijze worden benut'. De vertellingen zijn per avond naar genre geclusterd. Men is er op uit een beleving per avond te bewerkstelligen, waarbij er een lijn is in hoe er verteld wordt of waarover. Differentiatie is onontbeerlijk bij zo'n groot aanbod.

In *Tafereelen* wordt getafeld en ondertussen verteld. Gastheer is Johannes van Dam, befaamd om zijn kookboekhandel en schrijver van verhalen over lekker eten. Hij introduceert gangen en vertellers. Iedereen wil erbij zijn, dus er wordt gevochten om de kaarten. Verhalen van allerlei aard, inclusief een buikdanse-res die samen met Alida Neslo haar verhaal 'vertelt'. Wie denkt dat de buikdansen alleen maar een zwoele, opzweepende dans is, heeft het mis. De buikdansen straalt waardigheid en grandeur uit, kenmerkend voor een matriarchale samenleving. 'De Egyptische Aziza zorgde voor een rinkelende en vervaarlijk wapperende voorstelling', aldus het *Utrechts Nieuwsblad*.

Het festival opent, en sluit een week later, met Oosterse verhalen. De Oosterse klassieken behoren tot de allermooiste uit de wereldliteratuur. De vertelling over *Kalila en Dimna* van De Ridder zijn verhalen in verhalen in verhalen. Dit epos waarin verhalen uit de Boeddhistische Jataka en uit het oude Egypte zijn verweven, duurt dan ook haast letterlijk eindeloos lang. De Ridder kiest er altijd voor om zo puur mogelijk te vertellen. In zijn optiek ontsluit het verhaal zichzelf om haar geheim prijs te geven. Het verhaal gaat dat het duurde tot in de Kerstochtend; twee mensen die naar de Nachtmis gingen kwamen terug om gewoon weer te gaan zitten voor het laatste half uur.

Het samengestelde slotprogramma van Nieuwjaarsdag met de Japanse en Tibetaanse sprookjes over 'oeroude motieven en onsterfelijk verlangen' van Peter van der Linden is veel compacter dan De Ridders aanpak. Jazz-zangeres Peggy Larson en cellist Tristan Honsinger traden op met klankimprovisaties. Mimespeler Luc Boyer maakte een performance op Japanse bewegingsvormen met liefdesbrieven, reisverhalen en tekens van leven als inspiratiebronnen. De Nieuwjaars-middag is vergelijkbaar met de experimenten in beeld en geluid zoals die in de beginjaren steeds te zien waren op het Festival.

Interculturele uitwisseling

E VERHALEN UIT DE MONDELINGE WERELDLITERATUUR

vormen een tweede cluster. Ze komen overal vandaan. Er zijn *Mejdoub*-verhalen uit de Magreb, Marokko, *Black English poetry* en *Balinese dans*. Om deze traditionele verhaaltradities toegankelijk te maken voor het Nederlandse publiek moet er een aansprekende vorm voor de verhalen gevonden worden.

Mejdoub – in het Marokkaans verteld – stelt de Marokkaanse maatschappij aan de kaak, de lotgevallen van een jongeman die in de moderne wereld verstrikt raakt in de netten van de bureaucratie. Vier Marokkaanse acteurs wisselen van rollen. Een Nederlandse acteur treedt op als explicateur.

Het verhaal en de taal waarin het verteld wordt, hangen nauw samen. Het vertellen in de oorspronkelijke, eigen taal is niet alleen een vorm-experiment, maar draagt bij tot het onderzoek naar het wezen van een vertelcultuur. Het

Vertelfestival spaart geen enkele moeite om vertalingen – in de brede zin van het woord – te realiseren, steeds in een iets andere vorm, zodat het Nederlandse publiek de inhoud globaal kan volgen. Er volgen nog vele programma's van oude en nieuwe wereldliteratuur bijvoorbeeld in het Arabisch, Chinees, Marokkaans, Surinaams, Russisch en in nog andere talen. Wat aan betekenis verloren gaat, wordt gecompenseerd door de fascinatie van de klanken van de taal zelf en het gemak en plezier waarmee vertellers hun eigen taal spreken. Een bijkomend voordeel van voorstellingen in de eigen taal is, dat het een taal-eigen publiek trekt, waardoor een interculturele uitwisseling als neven-effect optreedt.

Oral history

HET VERTELFESTIVAL INTRODUCEERT EN PRODUCEERT IN 1988 haar eerste oral-history-programma, een samengesteld verhalen-programma met mensen die hun eigen kleine geschiedenissen vertellen. 'Het bijzondere van het alledaagse' is uitgangspunt: historische feiten en persoonlijk getinte anekdotes wisselen elkaar af.

Verhalen van water, werk en leven gaat over het leven in de haven en op de werven van Amsterdam, waar een rijke verteltraditie heerste, totdat massaontslagen en modernisering eind jaren tachtig zodanige veranderingen brachten dat hier goeddeels een einde aan kwam. Anne van Delft voelt de noodzaak van dat programma op dat moment, omdat een cultuur die uniek en gezichtsbepalend is voor de hoofdstad, op uiterst pijnlijke wijze is afgebrokkeld en sociale geschiedenis is geworden. Het verhalen-programma over gein en ongein in de haven, gevaar, kameraadschap en huishoud-portemonnees is politiek geladen. De locatie van het Open Haven Museum op het KNSM-eiland met uitzicht over het IJ blijkt de perfecte ambiance: het versterkt de herinneringen en ze worden er door getheatraliseerd. Een foto-tentoonstelling en muziek van de Gebroeders Flint, Loes Luca, Cor Witjes en Vuile Mong ondersteunen de baanbrekende voorstelling. Wie was er niet voor tweeguldenvijftig entree.

De Amsterdamse krant *Nieuws van de Dag*, is diep onder de indruk van het programma en kopt 'Levensverhalen uit onze haven', 'Met krachtige stem, priemende ogen en prikkende vinger begint Riek Volkers haar levensverhaal uit de Amsterdamse haven: "Geachte dames en heren, ik ben in 1897 geboren als kind van een bootwerker. Het was een tijd van bittere armoede en volslagen rechteloosheid voor een arbeider..", daarna volgen enkele schrijnende, uit het leven gegrepen voorbeelden over de Boldootkar en de honger bij de staking van 1903 omdat een stakingskas ontbrak.' Het artikel sluit af met: 'De haven is zo goed als dood, maar in de harten van deze vertellers worden de klinknagels nog altijd met oorverdovend lawaai in de scheepsromp geslagen. Wie gaat luisteren denkt binnen een half uur het warme teer weer te ruiken.'

Het verhalen-programma spreekt als *document humain* tot de verbeelding, maar is tegelijkertijd een eye-opener over het reilen en zeilen in een andere wereld.

De introductie van mondelinge wereldliteratuur en oral-history zijn nieuwe inhoudelijke impulsen. Het Vertelfestival heeft in vier jaar tijd verhalen en vertellen in een nieuw helder daglicht gezet en een bewustwording op gang gebracht.

Verhaalcultuur

ET JAAR EROP WORDEN TWEE EIGEN PROGRAMMA'S GEPRODUCEERD: het oral-history-project over Hollandse veeboeren en 'Kabar Kabar Angin, Geruchten, meegevoerd door de wind' met verhalen uit de Indonesische Archipel. Twee programma's werden aangekocht, nadat zij oorspronkelijk voor een ander festival waren gemaakt, 'Anansenem, ye 'nse se, 'nse se o!', verhalen in beurtwisseling in vier talen over de spin die altijd honger heeft, geproduceerd door het Zwarte Sporen Festival, en 'De Nieuwe Amsterdammertjes', een Tori van kinderen, eerder gespeeld op het Stagedoor festival in Amsterdam.

Het accent ligt dit vijfde jaar op verhaalcultuur. Niet alleen de verhalen zelf, maar de manier waarop ze verteld en met elkaar gedeeld worden is toonaangevend. Het is met name de verhalenrijkdom van allochtonen geweest, die van invloed was op het signaleren van 'vertel- en verhaalculturen'. In de verhaalcultuur-programma's gaat het om de vorm van mondelinge literatuur-overdracht zoals die bij een volk of groep van generatie op generatie is doorgegeven en bewaard is gebleven bij bepaalde gelegenheden.

Een goed voorbeeld is Ananse. De beroemde spin vertoeft dan weer eens in Ghana, dan in Nederland of Suriname, al naar gelang de afkomst van de verteller. Iedereen maakt zijn eigen versie van de erotische, politieke en ontroerende oude en nieuwe verhalen, door andere accenten te leggen of interpretaties te geven en ook het publiek bemoeit zich met de wandelgang van de spin. In één van de verhalen sluit Ananse een weddenschap met een Olifant en een Walvis tegelijk, om te kijken wie het sterkst is: 'Ananse maakt snel een super-elastische, gegarandeerd onbreekbare, eerste-klas onvervangbare spinnedraad, zo soepel, zo dun en strak dat het een prachtstuk zou zijn voor een koorddanser of sleepbootkapitein. Hij knoopt één eind aan de Olifant, het andere aan de Walvis die de slavenschepen achterna vaart, tot verre landen, achter de horizon. Zo – over de draad – laat hij zijn zoon overkomen en stuurt hem de zwarte broeders en vrienden achterna met de opdracht "breng ze verlichting als de ketens knellen, breng troost door verhalen te vertellen".' Vertelster Gerda Havertong leerde de Ananse-verhalen in het Sranan Tongo van haar grootmoeder, die ze op de plantage had geleerd. Zij wist als kind nog niet hoe politiek beladen ze waren.

In veel culturen ligt een verhaal lang niet zo vast als in Nederland. Veel hangt af van de aanpak van de verteller. In het Ananse-programma, maar ook in het Indonesische programma vormen verhalen, liedjes, dans, humor en raadsels een kleurrijke aaneenschakeling en maken de vertellers het publiek gemakkelijk deelgenoot van alle lotgevallen.

Een levendige uitwisseling met het publiek vond overigens ook plaats in het oral-history-programma *Ik kan niet zonder koeien* waar het publiek desgevraagd vaak geen flauw benul bleek te hebben van wat een boer voor een liter melk krijgt of hoeveel liter een koe per dag geeft. De discrepantie tussen stads- en plattelandscultuur werd er schrijnend én hilarisch mee aanschouwelijk gemaakt. Na de havenarbeiders was het de beurt aan de veeboeren, om te vertellen. Over 'de boerenstand die sterk achteruitgaat, een maatschappelijk gegeven dat in het theater mag doorklinken' aldus Anne van Delft. Maar het

ging er ook om het stadspubliek te laten voelen 'waar het eten vandaan komt en het gevoel van seizoenen over te brengen dat wij in ons hebben' aldus vertelster/boerin An Vries, waardoor het bijna een 'culturele uitwisseling' werd.

Van vertelling tot voorstelling

IN PROGRAMMA'S DIE OVER VERHAAL-CULTUUR GAAN, IS DE eigen taal letterlijk toonaangevend omdat de klankkleuren van een taal iets vertellen over de cultuur van een volk. *Kabar Kabar Angin* wordt door vier vertellers verteld in het Nederlands met elementen uit het Maleis: volksverhalen, sprookjes, en mythische vertellingen over 'de man met schurft die een visioen krijgt' geven een beeld van verhalen uit de Molukken, Java en Papoea, die nogal een verschillende achtergrond hebben. Korte snelgemaakte rijmen waarbij vertellers en musici elkaar aftroeven, keren steeds terug. Het refrein wordt echter gebroederlijk samen gezongen in het Maleis: 'Een bericht van verre fluistert in mijn oor/ meegesleurd door vele oceanen/ als de golven mij meenemen/ zing een pantung en eet een Rambutanvrucht.'

Nu er steeds vaker in één samengesteld programma wordt opgetreden, wordt de regie belangrijker. Programma's moeten inhoudelijk en ritmisch zorgvuldig worden uitgevoerd. De samenhang tussen verschillende verhalen, de spanningsopbouw van de vertelvoorstelling als geheel, maar ook de setting of entourage en muzikale intermezzi bepalen het eindresultaat.

1990

Stapelbedden en flikkerend haardvuur

VOOR VEEL BEZOEKERS GAAT HET FESTIVAL VAN 1990 ONGETwijfeld de geschiedenis in als het festival met de knapperende (eigenlijk knipperende) elektrische haardvuren en stapelbedden. Gedurende vier avonden vinden er zogenaamde Vertelkringen plaats op de bovenverdieping van de Balie, die voor de gelegenheid compleet is volgebouwd met haardvuren en fauteuils aan de ene kant van de trap, en meters stapelbedden met vuurrode lakens bedekt, aan de andere kant. Terwijl beneden in de foyer vertellers als standwerkers op sinaasappelkisten staan te vertellen, vechten boven vertellers en publiek om het lekkerste plekje op de bedden. Een onvergetelijke entourage voor alle amateur- en semi-professionele vertellers die onafgebroken en tegelijkertijd aan het werk zijn. Luisteraars wisselen van bed en gaan van de voorstellingen in de grote zaal naar de Vertelkringen en omgekeerd. Er is later misschien nooit meer een festival geweest waar mensen zich zo thuis gingen voelen. In 1990 bleef je gewoon de hele avond, alsof je erbij hoorde en dat gold ook voor de vertellers onderling. Ook de Meervaart, dat vanaf 1990 het kinderprogramma produceert en financiert, was helemaal in vorm; elke verteller bakende met een kunst-grasmat en honderden vlaggetjes-op-een-voetje waarop een megafoon stond, een veldje voor hemzelf en het publiek af. De vormgeving is meer dan toegepaste kunst en maakte het festival tot een totaal-gebeuren.

Het Vertelfestival plaatst tegenover de uitbundigheid van de Vertelkringen, een Serie Meestervertellers in de Grote Zaal, iets dat wonderlijk goed bij elkaar kleurt. Peter van der Linden is er met Tibetaanse sprookjes, en dit keer is de

oud-germaanse literatuur vertegenwoordigd; Godfried Beumers vertelt *Saga*, met fragmenten uit de Noors-IJslandse Edda uit de elfde eeuw, Jan Wartena doet *Beowulf*, Angelsaksische verhalen uit de vroege Middeleeuwen. Van heel andere orde zijn de gezongen verhalen van Griots uit Guinée in de Afrikaanse taal *Sousous*, met nu en dan een Nederlandse vertaling. Ze gaan over liefde, slavernij, het lieve geld en de taximannen van Conakry. In grotere bezetting spelen deze musici in de Afrikaanse band *Soundiata*, die de Balie tijdens het sloffeest op 30 december tot diep in de nacht laat swingen. De muziek brengt net als een goed verhaal verbroedering teweeg.

Stadsverhalen

DE LAATSTE VERRASSING IN 1990 VORMEN DRIE *URBAN*

Legends-programma's; korte, meestal stadse verhalen die in diverse versies de wereld rond gaan, variaties op eenzelfde boodschap. De waarschuwende strekking is het enige dat niet verandert: de dubbele bodem wijst op de gevaren die in de technologische samenleving op de loer liggen. *Urban legends* met onderwerpen als 'de rat in de pizza', 'de AIDS-club' en de 'geroosterde baby' zijn eerder flauw dan grappig en soms zelfs smakeloos. De noviteit werd met nogal wat ophef gepresenteerd. Ethel Portnoy, professor Stefaan Top én Willem de Ridder deden mee, maar het genre verdween geruisloos weer van het toneel. Wel was er voortaan meer aandacht voor eigentijdse verhalen.

Het genre oral-history groeide uit tot een vast onderdeel op elk Vertelfestival. Steeds opnieuw bewijst de documentaire aanpak van een historisch of cultureel bepaald onderwerp haar bestaansrecht. Anne van Delft begeleidt in 1990 het Molukse programma *Beta Bitjara* en maakt met regisseur Anne Marie Prins het programma *Honderd jaar vrouwenarbeid*, dat gaat reizen door het land. Deze spiegel van de tijd bestaat uit persoonlijke ontboezemingen. Wie erbij was herinnert zich 'de trein vol meisjes naar de gemengde-koekjes-afdeling van Verkade, de dienstbode die aardbeien moet plukken om in de mond van haar Meneer te stoppen, en de opstand van de meisjes in de Tilburgse textiel-fabriek'. De verhalen krijgen niet zelden een open doekje of bijval als er gezamenlijk 'Moeder niet huilen, 't wordt beter misschien' wordt gezongen.

Soms worden in een oral-historyprogramma's literaire intermezzi gevoegd. Vrijwel altijd blijkt dat de impact van een literaire tekst totaal anders is dan van het spontane vertellen. Door alle eenvoud van emoties en de natuurlijke spreektaal overtreft het vertellen meestal de geconstrueerde tekst uit de literatuur, hoe consciëntieus of goed die ook wordt uitgevoerd.

1990 is een festival waarbij het experiment vooral in de vormgeving zat. Maar daardoor werd het wel mogelijk in de Vertelkringen heel veel soorten verhalen én meer dan vijftig vertellers onder te brengen en een smeltkroes van vertel-culturen en verhaal-tradities te creëren. De kennismaking met de vertelkunst met al haar verschillende tradities is een opmaat naar 1991.

Landelijke uitstraling

ET ZEVENDE EN ACHTSTE JAAR BLOEIT HET VERTELFESTIVAL door. Het publiek is niet langer een klein groepje liefhebbers, maar sterk gegroeid. Veel mensen die één keer een goede vertelvoorstelling hebben gezien, komen terug. Theaterpubliek en mensen uit verschillende etnische groepen komen kijken. Er is uitgebreide publiciteit, het Festival verstrekt vanaf 1988 ieder jaar een opdracht aan een vormgever om een festival-sfeer te creëren, er is een festival-menu in het restaurant van De Balie. De media, met name de radio, gebruiken festival-items voor hun programma's, en het festival inspireert allerlei instanties, zoals culturele centra die vertel-activiteiten willen ontwikkelen of stimuleren. Voor geïnteresseerden wordt dit jaar een studie-bijeenkomst georganiseerd in samenwerking met het Landelijk Overleg Kunstzinnige Vormgeving, waaraan twee eigen produkties worden gekoppeld; kinderen en jongeren vertellen in de Meervaart zelf in *Verhalen met de mond vol*.

Deze studie-bijeenkomsten hadden een landelijk bereik. Mensen uit het onderwijs, theater, kunstzinnige vorming en andere educatieve instellingen namen er aan deel. Hoe groot de uitstraling was, kan onder meer geïllustreerd worden door de activiteiten van Olga Orman. Deze onderwijzeres uit Aruba was van meet af aan betrokken bij het Vertelfestival. Vanaf 1986 trad ze op. Met *Ye'nse se, nse se o* stond ze dat jaar in diverse theaters. Buiten het Vertelfestival volgde zij workshops bij Henk Tjon, zag veel vertelvoorstellingen en organiseerde vertelavonden op scholen en bibliotheken. Door mensen als Olga Orman heeft vertellen op scholen weer een kans gekregen, waardoor met name latent aanwezige vertelculturen van de tweede generatie allochtonen zichtbaar werden.

Dit soort inspiratie over en weer is er veel geweest rondom het Vertelfestival.

Wat niet met de organisatie meegroeit, is de subsidie, die klein en ad hoc is. Laverend tussen professionals en amateurs, tussen theater en literatuur blijkt het festival voor subsidiënten lastig om te beoordelen. Maar ieder jaar wordt door een optelsom van vele kleine toekenningen het beoogde subsidiegeld net gehaald. Het is opmerkelijk dat na al die jaren – en ook na tien jaar – vertellen nog steeds niet erkend wordt als zelfstandige podiumkunst, terwijl er wel honderden programma's op de speelvloeren van theaters worden uitbracht.

Nieuwsgierig naar verhaaltradities

ÉN NIEUWE STROMING STAAT IN 1991 SPECIAAL IN DE SCHIJNwerpers: de mondelinge literatuur van een cultuur en haar verhalenrijkdom van verleden en heden. Vanuit een bepaalde cultuur, meestal samenvallend met een volk, wordt een verhalenprogramma gemaakt. Er zijn: *Russische verhalen, verhalen uit Papoea, Ierse en Afrikaanse verhalen*. Deels in een eigen taal verteld, maar ook in het Nederlands. De voorstellingen geven een beeld van een verhaalcultuur van een volk, van binnenuit. Het Russische programma bijvoorbeeld, gaat over de feodale verhalen die er nog leven, de verhalen met verborgen kritiek: schunnige snelle rijmpjes, de Tsjaatoeskin, natuurlijk de overgeleverde kampverhalen in droevige liedvorm en Russische volkssprookjes die de grootmoeders hun kleinkinderen vertellen als hun

ouders aan het werk zijn. Kortom verhalen die samen een beeld geven van een verhaal- en vertelcultuur, een mondelinge literatuur die de ziel van een volk blootlegt. Persoonlijk commentaar op gebeurtenissen of verhalen – zoals in oral history – wordt er evenwel niet in gegeven, maar het is buitengewoon spannend om naar een groep Russen of Ieren die 'onder elkaar zijn' te kijken.

Een onderzoek naar joodse verhalen leidde tot een compositie van levensverhalen uitgevoerd door twee oude joden. Sal Santen, zoon van een schoenmaker die in verschillende landen het socialisme in de praktijk bracht en Herman Cohen, zoon van een intellectueel die zijn heil bij het Zionisme in Palestina ging zoeken. In Amsterdam – waar anders – zijn ze teruggekeerd en vertellen hun verhaal. Joodse geschiedenis in een notedop maar met een groot licht erop.

Verschillende soorten literatuur

ET FESTIVAL VAN 1991 TELT TWEE MEESTERVETELLERS. DIT keer eens geen Nederlanders. De Algerijn Hakim Traïdia en de uit Suri-name afkomstige Paul Middellijn komen uit rijke verhaaltradities, maar ontwikkelen eigen vormen van vertellen.

Opnieuw probeert het Vertelfestival literaire teksten in te passen. Pogingen om literatuur te integreren in de verteltraditie blijven moeilijk. Regisseuse Suzanne van Lohuizen bewerkte *Naar Kamer 19* tot een voorstelling die het midden houdt tussen een vertelling en een theatermonoloog. De dramaturgische keuze was echter niet scherp. De vertelling bleef te dicht bij een theatermonoloog, terwijl het verhalende karakter er een te realistische kleur aan gaf.

Een ander wél geslaagd literair experiment is *Hoe Roodkapje wordt verteld en opgegeten*. Een zeer ritmische en soms absurde montage van teksten van Chaim Levano waarin verschillende (oer)versies en interpretaties van Roodkapje in hoog tempo worden uitgevoerd in een *theatrale reading* door hemzelf en dramaturg Carel Alphenaar. De uitvoering met een spervuur van woorden is zo vrijzinnig en brutaal, dat hier sprake is van theater, verteltraditie en jazz tegelijkertijd, maar vooral van een unieke performance waarin orale traditie zomaar literatuur geworden is (en niet andersom!).

Maatschappelijke thema's hebben Anne van Delft steeds geïnspireerd bij het maken van verhalenprogramma's. Dit jaar maakt zij een voorstelling over afval: *De grote Schoonmaak*. Het lijkt een gewoon thema, maar acht vuilnis-mannen, een rattenvanger en een doodgraver naast elkaar staan garant voor een optelsom van ongelooflijke (en soms vieze) verhalen. De ratelaars van de stadsreiniging deden met hun ratels aan pest-aanzeggers denken. De stratenveger uit Bos en Lommer, Peter Romany met zijn hese stem en schorre lied verdwijnt nooit meer helemaal uit het geheugen voor wie hem in plat-Amsterdams hartstochtelijk, met tranen in zijn ogen, over zijn 'levensavonturen met de bezem' hoorde verhalen en zingen.

Naast dit serieuze, maar door het thema ook vaak hilarische programma, raakt *Betoel, echt waar, verhalen van Indische Nederlanders* een heel andere snaar. Onderwerpen als Japanse bezetting en Bersiap liggen veel gevoeliger, en omdat ze soms nog schrijnen, worden ze subtiel gebracht. Een ding hebben ze echter gemeen: beide eigen produkties zijn ontwapenend. Er is de

opwelling na afloop iets persoonlijk tegen de vertellers terug te zeggen. Hier is vertellen tot theater gemaakt; want het ontroert. De uitgelezen enscenering en choreografie die de produkties kenmerkten, was veel verder doorgevoerd dan voorheen in vertelvoorstellingen en versterkten de theatraliteit nog meer.

1992

Grensgebied met theater

IT JAAR PROGRAMMEERT ANNE VAN DELFT SAMEN MET Renate Zentschnig. De authentieke vorm van vertellen in verschillende culturen is vertrekpunt. Er worden drie eigen produkties, cultuurgebonden programma's, met ieder een eigen regisseur gemaakt. Daarnaast worden drie Vlaamse groepen uitgenodigd met voorstellingen die het midden houden tussen vertellen en theater. Het grensgebied van de theatrale vertelling heeft voortdurend de interesse gehad, maar is net als de literatuur steeds moeilijk grijpbaar gebleken. De theatraliteit kan een vertelling in een ander daglicht zetten. De directe communicatie met het publiek, vanaf het begin bij vertellen zo belangrijk gebleken, kan makkelijk botsen met de vierde wand die – over het algemeen althans – bepalend is bij theater. Sommige voorstellingen ontstijgen dit onderscheid en zijn interessant om te laten zien. Het gaat hier om vertellend theater en niet om een theatrale vertelling, want dat is een goede vertelling in principe altijd.

Het mooiste was Théâtre de Galafronie uit Brussel met *Le long de la Milky Way*, een montage van mythische en moderne verhaalelementen over een krottenwijk ergens aan de rand van een moderne stad. Een pan rijst die leeg is, schreeuwende reclamevormen, een gevangen opa en mythische vogels laveren in de wonderlijke wereld van objecten. Een theatervoorstelling met muziek, maar toch een vertelling.

Abo, een vrouw uit Kongo, van De Nieuwe Scène uit Antwerpen is een goed verhaal maar als theatrale voordracht niet echt bijzonder. *Pikante Niemendalletjes* van de Gentse theatermaker Erik de Volder is op uitnodiging gemaakt en voldoet door het onderwerp (brieven in damesbladen) en een oppervlakkige uitvoering slechts zeer ten dele aan wat je van een goede theatervertelling verwacht.

Er zijn drie cultuurgebonden programma's, met ieder een eigen regisseur, van Latijns-Amerikaanse, Magreb- en Chinese verhalen.

Nilo Berrocal vertelt met een groep Latijns-Amerikanen *De Kinderen van Pacha Mama*, over 'Inca's, Azteken en Aimara's, maar geen Indianen'. De jaren erna werkt hij aan zijn schitterende verhaal over de illegaal Ulises Papegaai, waarin politiek en fictie op dramatische wijze in elkaar overvloeien. Hakim Traïdia gaat verder met zijn Magreb-verhalen, samen met de uit Algerije overgekomen Hafidi Salah, nadat hij eerder optrad met Marokkaanse vertellers.

Hakim Traïdia en Nilo Berrocal bezitten als verteller grote theatrale kwaliteiten of, andersom geredeneerd, maken episch theater waarin vertellen een belangrijke rol speelt. Beiden worden door het Vertelfestival in de gelegenheid gesteld hun verhaal- en verteltechniek te professionaliseren en keren daarom ook in 1993 en '94 terug.

Het derde is een introvert, bijna fluisterend Chinees programma *Terug naar mijn berg, dansen met de wind*, samengesteld en geregisseerd door Rob

Duijker. De Volkskrant schrijft over een van de vertelsters: 'Je ziet haar voetjes niet, alleen maar haar kimono die reikt tot aan de grond; ze loopt als de wind en buigt als een rietstengel; als ze danst knikken haar handen op de maat van de trommels – ploing; haar gezicht is een masker dat niet kapot mag: de ogen wijd open en de mond gesteven in een glimlach, zodat ze geen ooooo kan zeggen en ze dus moet zingen met veel iiii, als een fijnbesnaarde kat. Dan houdt het meisje stil, vouwt haar handen voor haar borst, haalt drie keer adem en begint: "Eens droomde Foe Mie dat zij een vlinder was. Het was heel mooi. De zon scheen en heel vrolijk vloog zij rond. Plotseling werd Foe Mie wakker. En ze wist niet meer of ze Foe Mie was die had gedroomd dat ze een vlinder was, of een vlinder die droomde dat ze Foe Mie was".'

Een goed vertel-programma kan buitengewoon theateraal zijn.

Verhalen van nu

ET EERSTE DEEL VAN DE CYCLUS DROOM-DOOD-PASSIE VAN Aaf van Essen en Lilian Soons vond plaats in 1991. Verhalen van mensen van nu worden erin verteld. Het Droom-programma is bijzonder, omdat het publiek ook zelf kon vertellen. De opstelling van de stoelen in een cirkel zorgde voor een intieme sfeer. Voor vertellers en publiek was het verrassend, wie wanneer met een droom kwam, want soms was het niet duidelijk wie zich had voorbereid en wie niet. De droom zelf openbaarde zich in zeer sterke, maar korte, ruwe beelden die nauwelijks afwerking in taal behoeften. Het jaar erop werd het thema van de Dood uitgevoerd dat, op een enkele uitzondering na, stroef over het voetlicht kwam. Het was de bedoeling om ongepolijst te vertellen, maar dit principe had zijn tekortkomingen. Emoties waren er weinig, de vertellers lieten dat niet toe, terwijl het thema van de dood daar wel om vraagt. Het wilde maar geen samenhangend geheel vormen en een gevoel van vervreemding bleef. Hoe een Surinaams/Hindoestaans programma over de dood er uit zou hebben gezien, is een vraag die onwillekeurig naar voren komt.

Dromenprogramma's bieden dan veel meer perspectief, ook letterlijk. In de Meervaart vertellen kinderen of jongeren hun dromen. Ook in 1993 en '94 wordt er heel wat hardop-afgedroomd. Dromen en vertellen hebben iets met elkaar.

Eigentijdse verhalen zijn ook de *Verkeerde verhalen* uit 1992 en *Verhalen voor de Nacht*, 1993, beide naar idee van Paul Noppers, over respectievelijk heimelijke seksuele ontmoetingen en vergane glorie uit theater en revue, op locatie verteld. De sfeer die opgeroepen werd kreeg bijna meer aandacht dan de inhoud van de verhalen, maar misschien was dat bij deze programma's wel genoeg.

Late Night café's en video-installaties, etnische muziekformaties in de meest uiteenlopende samenstellingen, alles passeert de drempels van De Balie. Het maakt het festival tot een multi-disciplinaire happening, waarbij alles kan, als het maar raakt aan wat een verhaal is en het iets met vertellen te maken heeft. Langzamerhand is het vertellen als kunstvorm aardig in kaart gebracht.

De Rode Hoed krijgt aansluiting bij het Vertelfestival met een zelf samengesteld programma *Preken en Verhalen* naar aanleiding van het kerstverhaal. In 1993 gevolgd door verhalen van vier generaties Russen die in Nederland wonen. Daar is het goed waar wij niet zijn werd een documentaire-achtige voorstelling, waarin vier generaties Russen vertelden over hun vlucht uit Rus-

land, en de lange, lange episode die daarop volgde waarin zij probeerden zich thuis te gaan voelen in een vreemd land. De verhalen van de oudere vrouwen leken nogal op elkaar, en de gezamenlijke koorzangen versterkten de massieve uitstraling van het programma. Naast het verhaal van de adellijke dame uit Riga die van de ene op de andere dag arm werd, maakte vooral het bizarre verhaal van de jonge man indruk, die vertelt over de ontelbare papieren die nodig zijn om met zijn Russische bruid in het huwelijk te treden. Het maakt de knelende banden van de Russische maatschappij voelbaar.

Wat zijn er de laatste jaren in het Vertelfestival veel verhalen verteld over en door vluchtelingen, bannelingen en immigranten, die opgejaagd hun land verlaten, in Nederland proberen te aarden, maar hun vaderland of moederland maar niet kunnen vergeten. *'Daar is het goed waar wij niet zijn'* lijkt een universeel toepasbare titel voor de exil-verhalende literatuur.

1993

Het geheim van vertellen

LGEMEEN MENSELIJKE, UNIVERSELE WAARDEN VAN EEN verhaal vormen de basis voor het festival in 1993, dat als thema heeft: 'het geheim een waarneming te delen met een ander, is het geheim van de verteller'.

Na het vormonderzoek dat het Festival jarenlang geïnitieerd en begeleid heeft, is er nu extra aandacht voor de kwaliteit van het verhaal en de uitvoering door de verteller. Beroemde verhalen worden opnieuw verteld, maar met de inzet dat de combinatie verteller-verhaal een extra en bijzondere kwaliteit moet geven aan het verhaal. Bij de overdracht van het verhaal komt het aan op details en de persoonlijkheid van de verteller.

De *Odyssee*, maar ook *Omeros* van de Caraïbische schrijver Derek Walcott, de erotiek van *1001 Nacht* in het Duits en Arabisch, en de *Panchatantra*, worden door fameuze vertellers uitgevoerd in een Meesterserie. Het Ravenna Teatro sluit hier op aan met zeer kunstig uitgevoerde theatrale dierverhalen.

Er zijn Indische verhalen van Titia Tarenskeen en een verzameling Jiddisch/Chassidische verhalen en liederen van Shura Lipovsky. Tekstkeuze, subtiel taalgebruik en muzikaliteit zijn de criteria bij de uitvoering en waarborgen kwaliteit. Het geheim van vertellen werd door hen heel dicht benaderd.

Het Plein wordt twee keer per dag bevolkt met steeds tien vertellers, schrijvers en journalisten die een eigen, geëngageerd verhaal vertellen. Het is een samenwerkingsverband met *Story International*. De vorm van een plein werd bedacht om een parallel te trekken met het vertellen zoals dat er normaal buiten het theater aan toe gaat. Helaas: in het programma sluiten individuele vertellers en hun verhalen nauwelijks op elkaar aan. Iedereen moet de verhalen uit de diepte omhoog trekken, een zware opgave voor vertellers en publiek. Nog nooit eerder werden zoveel stijlen, genre's en talen gehoord in één programma. Maar het idee heeft zichzelf ingehaald, het was teveel van het goede. De vraag of een schrijver het beste zijn eigen verhaal kan vertellen, bleek overigens wel interessant, ook voor andere festivals waar schrijvers voorlezen uit eigen werk. In *Het laatste oordeel*, een ontmoeting tussen schrijvers, critici en wetenschappers, werd over deze vraagstelling gedebatteerd. In 1994 volgt een experiment met schrijvers die een verhaal schrijven voor een specifieke acteur.

Een produktie moet nog genoemd: *Mirad*, een jongen uit Bosnië van Ad de Bont, uitgebracht door jeugdtheatergroep Wederzijds en gespeeld op het Ver-

telfestival. Het is een theatrale tekstlezing, waarbij geschreven tekst, theater en vertellen nu eens zeer gelukkig samenvallen. De fragmentarische tekst wordt door twee acteurs, die de oom en tante van de jongen Mirad speelden, als een herinnering verteld, sober en zonder nadruk. Soms dichtbij, soms ver weg; zoals vluchtelingen denken. De voorstelling over de oorlog in Bosnië die nog in volle gang is, is verwarrend en schokkend en móet op dat moment gespeeld worden. Vertellen is een fundamenteel recht. Actualiteit maakt het noodzakelijk dat vertellers dit recht verdedigen. Het Vertelfestival heeft nooit a priori politieke standpunten gehad, maar vluchtelingenverhalen weerspiegelen de tijdgeest en mogen dan ook niet ontbreken.

1994

Literaire, sociaal-culturele en theatrale aspecten

ET TIENDE FESTIVAL BLIJKT HET LAATSTE TE ZIJN.

Anne van Delft programmeert dit jaar samen met Ilonka Verdurmen.

Elke middag om 15.30 is er een *Theetuin*, waarin het publiek thee drinkt en taart eet. De Surinamer Henk Tjon, de Indische Titia Tarenskeen en Zuid-Amerikaan Nilo Berrocal, allen oude bekenden, geven ieder een totaal eigen interpretatie van het begrip 'theetuin'. Zij presenteren, vertellen zelf, en nodigen gasten uit. Alles is geoorloofd, de persoonlijke fascinatie van de gastheer/dame bepaalt de signatuur van het programma. Het aardige is, dat de Theetuin zo een artistieke afspiegeling is van de opzet en bloemrijke geschiedenis van het Festival.

Het tiende Vertelfestival wordt gekenmerkt door een draaimolen-effect: veel van wat al eens geweest is, wordt opnieuw opgemerkt. De drie meestervertellers zijn allen oude bekenden, met overigens drie debuten ernaast geprogrammeerd. Helmert Woudenberg, Henk Tjon en Saddik Kebir geven workshops over de vak-inhoudelijke kant van het vertellen van verhalen.

'Met stem en pen' is een project dat opnieuw – in navolging van eerdere initiatieven – de relatie tussen literatuur en vertelkunst wil onderzoeken. Drie schrijvers ontwikkelen met een acteur een verhaal, waarbij ze elkaar wederzijds beïnvloeden. Robert Anker, Pauline Mol en Tom Sijtsma schreven weliswaar nieuwe verhalen, maar de acteurs zagen vanwege de beperkte tijd geen andere mogelijkheid dan ze voor te lezen, in plaats van te vertellen. De literaire teksten werden goed uitgevoerd, maar het experiment vraagt om een vervolg waarin het concept nauwgezetter wordt uitgevoerd.

Het oral-history-programma van dit jaar heeft een totaal ander thema dan voorheen; verfrissend en vervreemdend tegelijkertijd. Het gaat over de 'adrenaline-kicks van skaters', met heel veel snelle jongens die met eigen codes en in jargon dat sterk door het Amerikaans beïnvloed is, vertellen waarin hem de kick zit: 'Skating is beter dan sex'. De demonstraties op scratchmuziek doen het goed, maar het mooiste is de introductiefilm waarin we hen door het verkeer van Amsterdam zien vliegen. 'Als je een sponsor hebt, kun je d'r een goede boterham mee verdienen', zegt één van hen, maar dat geldt voorlopig alleen voor Amerika. Moderne tijdgeest of sociaal drama, het gevoel dat achterblijft neigt naar allebei.

Theatermaker/verteller Helmert Woudenberg, een natuurtalent dat voor het eerst een voorstelling geeft op het Vertelfestival, getiteld *Het noodlottig huwelijk van Angst en Woede*, gaat in zijn werk uit van de vier oer-elementen.

Er is alleen luisteren (water), kijken (aarde), praten (lucht) en (vuur:) de noodzaak om te doen wat je doet. Toneel-spelen bestaat volgens Woudenberg eigenlijk niet. Het theatrale huwelijk tussen vertellen en toneel, blijkt door Woudenbergs vertelwijze nog heel gelukkig te kunnen uitpakken en is inniger dan tussen verhalen en literatuur. De vraag rijst, waarom er niet veel meer theatermakers de vertelkunst als zodanig willen onderzoeken, want het is zeker dat vertellen in het post-moderne theater van het moment een belangrijke rol speelt.

De bezwering van de politieke balling

COUSCOUS BLUES IS EEN PRODUKTIE DIE IN EEN BIJZONDER daglicht komt te staan, omdat een van de medewerkers, de Algerijnse journalist/verteller Said Mekbel vlak voor de uitvoering vermoord wordt. Zonder hem moeten de broers Traldia en hun leraar Hafidi Salah nu de *Couscous Blues* presenteren. De allegorie over hun moederland, gepersonifieerd door een omstreden oer-moeder, resulteert niet alleen in een mooie voorstelling, maar – het kan niet anders – in een politiek statement van verhalenvertellers die politieke bannelingen geworden zijn.

Een ander programma dat zeer in de belangstelling staat door het politieke karakter ervan, is *Verhalen in een nieuw land* van Anne van Delft. Elf vluchtelingjongeren vertellen hoe hun leven eruit ziet. Doordat voor deze productie meer middelen beschikbaar waren, was het voor Anne van Delft een kans haar uitgebreide ervaring met oral-history en vertelcultuurprogramma's op een kindervoorstelling toe te passen. Het was vooral de dramaturgie die in de voorbereiding meer aandacht kon krijgen. Omdat vluchtelingjongeren in twee werelden leven, was de keuze wat voor verhalen ze wilden vertellen gecompliceerd. Bovendien moesten ze in hun waarde gelaten worden. Door een precieze balans te zoeken tussen de verhalen en hun vertellers, en door het parallel schakelen hiervan, kreeg de voorstelling een diepere gelaagdheid dan gewoonlijk. Het waren allemaal verschillende werelden waar het publiek heel even in mocht onderduiken. Je was bij de kinderen op bezoek, in plaats van andersom: de kinderen bij ons. Deze omkering werd eenvoudig maar sterk ondersteund door de vormgeving: minuscule kleine hoekjes waar het publiek in groepjes bij elkaar zat. De proloog en de epiloog waarin de verhalen ingebed lagen, knoopten de uiteinden van de verhalenketting aan elkaar. Het publiek luisterde naar een verhalenrijkdom die de beeldvorming over 'asielzoekers' door de media beschamend onderuit haalt.

Het tiende Vertelfestival stond in het teken van omzien en vooruitkijken. Het is een optelsom van vertellingen van oude bekenden, maar ook van verhalen die de bron zijn van een overlevering en misschien wel van overleven en daarom steeds opnieuw verteld moeten worden. Dit tiende festival toonde pregnant aan, hoe onontkoombaar het is dat het Vertelfestival een spiegel van zijn tijd is.

Kinderen in het Vertelfestival

ANAF HET TWEEDE JAAR IS HET KINDERPROGRAMMA EEN onderdeel van het Vertelfestival geweest. Vier keer vond het plaats in het Polanentheater en daarna vijf keer in de Meervaart, met vijftien of meer voorstellingen in drie dagen. Het programma kwam in nauwe samenwerking met Chris de Vries van het Polanentheater en René Veenman van de Meervaart tot stand.

In veel stijlen en vanuit veel culturele achtergronden werd verteld. Gerenommeerde vertellers als Gerda Havertong en Wijnand Stomp traden op naast minder bekende vertellers als Titia Tarenskeen en Nel Lekatompessy. Bestaande verhalende theateervoorstellingen, vaak met elementen uit de muziek, mime of het objecttheater waren ook heel geschikt om te programmeren, bijvoorbeeld *De Roos* van Carzeto van Herwig de Weerdt of *Uni Duni Te* van Munganga.

Speciale projecten werden ook gerealiseerd: een voorstelling met verhalen in Raïmuziek, met gebarentaal of een detective waarbij het publiek de ontknoping bepaalde. Kinderen konden in sommige programma's ook zelf vertellen.

De vertelactiviteiten trokken vooral kinderen van vier tot acht à tien jaar. Het was veel moeilijker jongeren binnen te krijgen. Wel kwamen er veel volwassenen, vaak beroepsmatig, en werden de familievoorstellingen goed bezocht.

Bij het kinderprogramma kreeg de vormgeving steeds grote aandacht. Er werd een feestelijke ambiance gecreëerd, waarin de aankleding van het gebouw, bijvoorbeeld met een grote bedoeïenentent of de activiteiten rondom de vertelvoorstellingen sfeerbepalend waren. Verteld werd in hoekjes van de foyer of schoenenpoetsend op de trap. Het vormde een mooie opstap naar de voorstellingen in de zalen.

Inhoudelijk heeft de ontwikkeling van vertellen voor kinderen zich minder ontwikkeld dan gewenst was. Het totale programma moest enige omvang hebben en ook publiekstrekking mochten niet ontbreken, maar dit had consequenties voor het maken van de eigen produkties, die snel en met erg weinig middelen moesten worden gemaakt. Helaas was het onmogelijk het Kinderprogramma op dezelfde locatie te laten plaatsvinden als het volwassenprogramma, want in feite is dat de perfecte constellatie: iedereen pikt uit een voorstelling op wat zijn oren kunnen bevatten. Vertellen als leeftijd-verleggend totaal-gebeuren, zoals dat de organisatoren voor ogen stond, is er in tien jaar Vertelfestival niet van gekomen, eenvoudig omdat daarvoor in Amsterdam een geschikte locatie ontbrak.

Een wereld van vertellen – conclusie

ONDERDEN VERHALEN VAN EVENZOVEEL VERTELLERS, tientallen eigen produkties, continuïteit in een meerdaags festival voor kinderen en volwassenen op meerdere locaties, met jaarlijks een gemiddelde zaalbezetting van negentig procent, dat is nominaal gezien de opbrengst van tien jaar Vertelfestival.

Artistiek gezien is het van belang het vertrekpunt van het Vertelfestival nog eens in herinnering te brengen. De doelstelling was in feite heel eenvoudig, men wilde het publiek een beeld geven van wat er aan vertelkunst is in Neder-

land. Ieder jaar werd als het ware een stapje vooruit gezet, waarbij men de doelstelling enigszins bijstelde of uitbreidde, refererend aan het jaar ervoor. De organisatie was zelf ook steeds bezig met onderzoeken, afbakenen, innoveren en uitbreiden van ideeën en doelstellingen.

Een vertelling is een vorm van podiumkunst in de nieuwe context van het vertellen voor publiek in het theater (en niet meer zomaar ergens op straat of in de kroeg). Maar met welke intenties werden vertellers binnengehaald, en met welke intenties werden vertelvoorstellingen gemaakt? Legio dus.

De pogingen om de staalkaart van vertelkunsten aan het publiek over te brengen slaagde wonderwel, al liep het vrijwel in gelijke pas met het eigen onderzoek. Daardoor bleef elk festival een uitdaging, en droeg een spanning in zich. Door de directe werkwijze van jaar na jaar, die ook werd ingegeven door een onzeker financieel perspectief, stond de programmering vrijwel altijd onder druk. Ieder jaar moest in de beschikbare tijd en ruimte weer heel veel gerealiseerd worden. Men slaagde erin een festival-sfeer te creëren, zowel door de presentatie, als door de introductie van nieuwe vormen van vertellen. De journalistieke vertelwijze van oral-history en het voortdurend formeren van vertelgroepen in grote, samengestelde voorstellingen waren noviteiten en zorgden ervoor dat het publiek in groten getale bleef komen.

Natuurlijk betekende het presenteren van nieuwe of andere vormen van vertellen ook een inhoudelijke verdieping. Zowel in de breedte als in de diepte vond voortdurend innovatie plaats; er werd ruimte gecreëerd voor invloeden van buitenaf, zoals verhalen uit andere culturen en experimenten met literatuur en theater. Eén ding verloor men daarbij nooit uit het oog: de levendigheid van een festival. Een spontaniteit in de presentatie en een theatrale interpretatie van vertelkunst als podiumkunst stonden overduidelijk hoog op de ranglijst van criteria. Publieksgerichtheid stond niet minder hoog, want Anne van Delft vond het altijd belangrijk dat de zaal vol kwam.

Kwaliteitscriteria waren er ook. Van de ene kant formuleerde het Vertelfestival inhoudelijke criteria voor het vertellen in het theater, met als uitgangspunt dat een goede vertelling bestaat uit literaire, theatrale en sociaal-culturele aspecten die in een juiste balans met elkaar zijn. Dit statement is met name door het Vertelfestival geïntroduceerd en voortdurend opnieuw belicht. Het lijkt een vanzelfsprekend uitgangspunt, maar het bleek vaak buitengewoon moeilijk te zijn om de balans tussen deze drie aspecten te vinden. Hier kwam de doelstelling van het festival (groot en veelzijdig) als zodanig dan ook nog al eens in de knel met de uitvoering. Praktisch bleek het vrijwel onhaalbaar om alle programma-makers en vertellers zo te begeleiden en ondersteunen, dat de verhaalvoorstellingen optima forma gepresenteerd konden worden. De wens om een idee überhaupt te presenteren, ging in zulke gevallen met de uitvoerbaarheid aan de haal. Niet voor niets werden er zoveel samengestelde programma's gemaakt, niet zelden moest een idee kracht bij worden gezet door meerdere vertellers in één programma te laten optreden.

Wat tijd betreft was het vaak een worsteling om programma's nauwgezet inhoudelijk vorm te geven. De presentatie drong zich dan wel eens voor het literaire aspect. En ook het sociaal-culturele – hoe belangrijk als bron van inspiratie – stond soms te veel op zichzelf. De kwaliteit van de vertelling ontsteeg in zulke gevallen niet de vorm van een beleving. De karakteristieken van de vertelling als kunstvorm sneeuwden onder. Dit wil overigens niet zeggen dat het publiek, meegenomen in de stroom van vertellingen, dit altijd opmerk-

te. Het gevoel tekort te schieten heeft meer te maken met de hoge inhoudelijke, artistieke doelstellingen van de programmeurs zelf.

Na tien jaar zijn er een aantal dingen duidelijk. Vertellen wordt weer opgemerkt door het publiek. Er zijn veel nieuwe vormen van vertellen – ook elders in Nederland – gepresenteerd de laatste jaren.

Maar wat betekende de spontane wijze van vertellen van nieuwe culturen voor de vertelkunst? Uit de aanpak van niet-van-oorsprong-Nederlandse vertellers blijkt dat als een vertelvoorstelling goed is, er van het onderscheid tussen leken en profs nauwelijks iets te merken is. Andere culturen zien vertellen sowieso als een veel ruimer begrip, met zang, dans en performance ineen en wie dat goed kan, die vertelt.

Maar waar het na tien jaar ook om gaat – en niet alleen om politieke redenen – is om de vertelkunst als eigen discipline – binnen het scala van podiumkunsten – naar voren te schuiven. De vertelkunst heeft eigen criteria ontwikkeld, al zijn er legio vormen om een vertelvoorstelling te maken, inhoud en presentatie beïnvloeden elkaar altijd op een bepaalde manier. De vertelkunst zou je de jazzmuziek van de podiumkunsten kunnen noemen. Het onderscheid tussen wie prof is of leek doet er in feite niet toe, als er maar goed verteld wordt. Maar de presentatie is nooit literair alleen (zoals sommigen beweren), is niet alleen een esthetiek zoals die in het theater gehanteerd wordt, en moet meer zijn dan een ritueel dat ingebed is in een cultuur. De Vertelkunst moet de kwaliteitsdiscussie steeds opnieuw aangaan, en zichzelf niet laten meeslepen door ideeën alleen. Dan ontstaat te veel ruis in een vertelvoorstelling. Vertellen moet zichzelf als discipline presenteren en serieus nemen.

Het onderzoeken van inhoud en vorm is van wezenlijk belang om als een eigen kunstdiscipline te worden beoordeeld. Wisselwerking met publiek, critici en vakgenoten is daarbij van wezenlijk belang. Het authentieke van vertellen, de kenmerken die het vertellen tot iets eigens maken, betekent kleur bekennen.

'Ze zwijgt, de glimlach keert terug, haar kimono-armen vliegen uit en ze glijdt weer weg met haar duizendpoot-stapjes. Het is maar een kleine toegift, een in 't publiek geworpen bloem, na het grote, van weemoed doortrokken verhaal van het kind van de Chinese vader en de Nederlandse moeder, kind van de Oostenwind en van de Westenwind, die door de Oostenwind wordt teruggedreven naar Kanton, Quangzhou, naar huis, waar ze niemand kent en tegelijkertijd ook iedereen...' (de Volkskrant over *Terug naar mijn berg, dansen met de wind.*)

citaten fragmenten uit verhalen

“ Dane Beerling in *Betoel, echt waar!* (1991)

Aan het erf rechts klonk gekraai van een haan, dat weer beantwoord werd door een haan verderop. Al die geluiden hadden toch niets hardse eigenlijk. Ik denk dat dat kwam omdat er 's morgens in Indië altijd een nevel hing, dat werkt een beetje als een deken, de geluiden werden een beetje gedempt.

Dan maakte zich een nieuw geluid los uit de bijgebouwen, het was het geluid van de blote voeten van Babu, die over de corridor in 't huis ging. Even later ging de slaapkamerdeur open en Babu kwam de kamer binnen. Ik zag het als een waas, want ik lag achter een klamboe en terwijl ze de klamboe openschoof, vroeg ze of ik al wakker was. Dan boog ze zich voorover en wreef met haar gezicht over het mijne. Ze maakte met haar neus lichte, snuivende geluiden, dat was Babu's manier van zoenen. Dan tilde ze me uit bed en hielp me met het uitdoen van de nachtkleding. Ik deed een handdoekje om mijn middel, en ging naar de kamar mandi. Onderweg in de galerij groette ik de kebon die al op 't erf bezig was met zijn werk en ik groette ook Kokkie, die haar hoofd uit de dapur stak – over en weer klonk het dan 'selamat pagi, selamat pagi, selamat pagi kembali'. In de kamar mandi pakte ik de gayung en schepte daarmee uit een grote bak met heerlijk ijskoud water en stortte dat water over mij heen. En als ik klaar was, kleepte ik me aan. Ik droeg geen ondergoed, want daar was het veel te warm voor. Gewone eenvoudige kleding, zo'n celana monyet meestal was genoeg. Zo'n handsop had een zak van voren; daar had ik mijn kniekers in en mijn katapult.

”

“ Nilo Berrocal in *Ulises Papegaai* (1994)

Ulises' schoonvader:

'Ik geef geld, ik leef niet op mijn centen, dus ik geef geld, ik geef, ik geef, omdat ik denk vanuit mijn positie, andere mensen niet in staat zijn hun eigen problemen op te lossen, dus ik geef geld, ik ben een redelijk mens. Maar alles heeft een grens. Alles heeft een grens. Het is toch niet leuk hè, elke ochtend sla ik de kranten op en ik zie al die ellende van de wereld, die komt mijn ontbijt verzuuren. Ik pak één van mijn mooie auto's en ik ga op straat en daar zie ik van die grote advertenties: 'Geef geld tegen lepra, geef geld tegen dit en dat. Ik geef geld, ik gééf geld, ik geef, maar alles heeft een grens. Al die derde wereld problemen. Al die zwarten, al die illegalen, alles heeft een grens, je bent een redelijk mens, ja! Maar ik kan niet toelaten dat de derde wereld tussen de benen van mijn dochter in mijn eigen huis binnenglipt, dat kan ik niet toelaten. Minder van een zwarte illegaal als jij, jij, jij bent niet zwart hè? Jij bent bruin, dat is nog erger, want dat is de kleur van stront.'

”

Sal Santen in *Joodse verhalen* (1991)

Ik denk veel na over het Zionisme, of liever over Palestina. Dat komt door een klant van vader, de Sjaletpot is een vrijgezel van een jaar of veertig met rood haar en een lijzige stem. Sjaletpot dat is een Joodse meelspijs die aan je gehemelte blijft plakken en de Sjaletpot blijft ook altijd plakken als hij eenmaal in de winkel is. Als ik van mijn werk bij vader langs rijd, kun je er donder op zeggen, dat Sjaletpot er ook is. Hij is een bezoldigd Zionist, dat wil zeggen, hij moet anderen tot het Zionisme bekeren en heeft zijn oog op vader laten vallen, omdat ze in Palestina schoenmakers kunnen gebruiken. 'Al die joden bij elkaar, dat kan nooit goed gaan', antwoordt vader spottend, als Sjaletpot weer staat te zeuren. Hij prakkezeert er ook niet over de schoenmakerij aan de Van der Helststraat op te geven. (...) Ik zou 't vader wel willen aanraden, gebruik te maken van de kans die de Sjaletpot biedt, want de reis wordt betaald voor ons hele gezin. De Sjaletpot geeft 't niet op. 'Met mijn vrouw naar een vreemd land, ik kijk wel uit.' zegt hij geprikkeld. 'Een vreemd land?' vraagt de Sjaletpot verontwaardigd. 'Een vreemd land? Wij leven hier in een vreemd land, bij mensen die ons niet aanvaarden.' Vader trekt rimpels in zijn voorhoofd als hij naar een antwoord zoekt. 'Mensen die ons niet aanvaarden, wat een mesjochaas.' Maar de Sjaletpot geeft geen krimp. 'Kijk dan naar Duitsland – kijk hoe het anti-semitisme daar de kop opsteekt.' 'Wij wonen in Nederland, dat is heel iets anders.' 'En als Hitler komt?' 'Laat me niet lachen met je gochme. Weet je wat al die gochme is? Bijgochmel!' Nu is het niet meer de schoenmaker en de klant die met elkaar van mening verschillen, het lijkt wel alsof er twee vijanden tegenover elkaar staan. 'Ik ga van mijn leven niet meer naar een ghetto', zegt vader bitter, en wat is het anders dan een ghetto, al die Joden in Palestina.' 'Zo mag u niet over ons volk praten!' roept de Sjaletpot verontwaardigd. 'Ons volk!', antwoordt vader schamper. 'De joden onder elkaar, ons volk, ik ben als kind in het ghetto van Mokum geboren, en als jongeman heb ik in het ghetto van Londen gewoond. Jidde, beste mensen, maar ze gunnen elkaar het licht in de ogen niet. Ik ga van mijn leven niet meer naar een ghetto, al heet het duizend keer Jerusalem!'

Shura Lipovsky in *Jiddische verhalen en liederen* (1993)

In het dorp waar de Baal-Shem woonde, daar leefde ook een man die bekend stond om zijn gierigheid, de vrek. Op een dag had de vrek iets te vragen aan de Baal-shem, dus hij ging naar zijn huis, de Baal-Shem opende, maar nog voor de vrek iets kon vragen aan de Baal-Shem, werd hij meegenomen door de Baal-shem naar het raam en hij zei: 'Kijk es, kijk es, wat zie je daar?' 'Ik zie mensen', 'Ah' zei de Baal-Shem 'en kom eens met me mee, daar is een spiegel en wat zie je daar?' 'Ik zie mezelf.' 'Ja' antwoordde de Baal-Shem. Beide zijn ze van glas, maar aan de spiegel is een klein beetje zilver toegevoegd en zodra er zilver in het spel is, ziet de mens alleen zichzelf.'

Henk Tjon in *De Theetuin* (1994)

Op een dag sliep hij. En toen kwam de oude man bij de portier. 'Dag meneer de portier!' 'Dag, zo oude man, hoe gaat het met je?' 't Gaat. Waarmee kan ik u helpen?' Toen zei die oude man: 'Ik ben voor meneer gekomen'. 'Op zo'n tijd helemaal? Meneer slaapt.' 'Zeg hem, ik heb hem nodig, maak hem wakker voor mij!' En toen ze zo redeneerden, toen hoorde die meneer boven dat en toen kwam hij: 'Wat gebeurde er?' En toen kwam die oude man en vader zei: 'Ja, ik heb gelegenheid gegeven met mij te praten, maar het gebeurt niet meer hoor, want 't is mijn rustdag. Dus je moet - als je mij wilt zien- dan moet je een afspraak maken met mij.' En die oude man zegt: 'Ik heb geen afspraak nodig.' En toen zei die man: 'Maar oudje, oudje, ik praat met jou, maar ik ken je niet. Wie ben je feitelijk?' Toen zei die oude man: 'Je hebt jarenlang gebeden tot de Schepper dat ik je moest komen halen. Nu is de tijd rijp en ik ben het.' 'O, nee, dat is lang geleden!... Nee, maar hier heb ik geld voor jou, goud voor jou. Nee, ja, ik riep u werkelijk, maar nu heb ik u niet meer nodig, want lang geleden zei ik, wil je met me meekomen?' Toen zei de man: 'wacht u even, ik ga naar beneden. De tijd wordt nog meer rijp.' Hij nam zijn paard en ging naar zijn zus, mijn tante, maar zijn zus die had kanker. Toen zei hij tegen zijn zus: 'Ik ga hier schuilen, want de dood is om mij heen'. Een toen hij de deur openmaakte van de kamer, wie zag hij daar: De Dood, en De Dood zei: 'Hier heb ik die afspraak met jou'.. en ter plekke is hij gestorven.

Peter van der Linden in *Sprookjes* (1988)

In haar jeugd kwam ze er twee keer per dag langs, 's morgens als ze 't ouderlijk huis uitging naar school en als ze uit school kwam, terug naar huis. Iedere ochtend zag ze hem al, een grote donkere boom tegen een lichter wordende hemel. Het was een kastanje. Een reusachtige kastanje. En ze herinnerde zich nog heel goed, dat iedere ochtend als ze daar langs kwam, dan legde ze even d'r hand tegen de stam als een soort groet, en al die jaren nog steeds als ze daaraan dacht, dan voelde ze nog steeds die bast van die stam in de palm van haar hand als iets heel dierbaars. Ze herinnert zich ook nog als de dag van gisteren: dat op een dag komt ze uit school, er stond een storm, een onweer op losbarsten en ze rent in de richting van die kastanje, duikt in zijn schaduw-wereld weg en op hetzelfde moment was er een geur van water om haar heen, stofwolken werden onhooggeworpen, bliksem langs de hemel, onweer en tegelijkertijd kletterde de regen om haar heen op het donkere bladerdak. Ze stond daar met haar lichaam tegen de boom aangedrukt, en luisterde en opeens dacht ze bij zichzelf: hee, die boom en ik, wij zijn één. En ze had het nog niet gedacht, of de boom in haar begon te spreken, vertelde haar oeroude verhalen, waar ze niks van begreep. Pas later toen ze wat groter was, begon ze er iets van te begrijpen en de boom sprak in haar: er komt een dag dat ik er niet meer zal zijn, maar ik zal op jou wachten en pas als jij komt, dan zal ik aan mijn grote reis kunnen beginnen.

Olga Orman en Wijnand Stomp in
Anansesem, ye 'nse se nse se o (1989)

Op een gegeven moment besloot hij degene die zijn kloek wel even zou schoonmaken een koe te beloven, niet zomaar een koe, maar zo'n lekkere dikke vette mooie koe. Maar als je de kloek schoon maakt en je krabt je ook maar één keer: aan de galg! Wel, Anansi hoorde niks over die galg, die hoorde alleen maar over die dikke vette koe die je kon verdienen. Ananse ging als de wiede-weerga naar huis en vertelde zijn vrouw Shimaraya, ik ga mijn geluk beproeven. Ik ga voor de koning werken, ik ga die kloek plukken en ik verdien me toch een lekkere dikke vette koe.

Ananse snel naar de koning gegaan en ah! hier ben ik. Ik, ik kom die kloek schoonmaken, geen probleem, ik ben een man, echt waar! De koning keek naar Ananse en zei: Ah, als jij voor mij werken wil, jij wil zeker aan de galg. Ananse dacht, nee, ik ga echt, ik kan 't, ik weet dat ik het kan, maar mag ik alvast die koe zien die ik straks ga krijgen, mag ik 'm zelf uitzoeken?

Samen met de koning zocht Ananse een prachtige koe uit. De koning is niet gek, hij zei tegen zijn beste soldaat: gaat met Ananse mee. Hou 'm in de gaten, je kent hem en let vooral op dat hij tijdens het werk niet per ongeluk krabt. Ananse verzamelde al zijn moed toen hij dat verschrikkelijke brandnetelveld zag en begon te plukken, plukken, plukken.

Manfred Wijker in
Daar is 't goed waar wij niet zijn (1993)

Vele jaren later, in 1982, toen ik eindelijk een beetje Russisch kende, ging ik met andere studenten van de faculteit naar Rusland, naar Moskou, naar 't Majakovski-plein. Ik nam de metro en stapte uit. Een grote zuilengalerij. Ik ging naar 't midden toe, daar stond een standbeeld van de grote dichter, met z'n arm vooruit. En onder dat standbeeld stond een klein meisje, half lang sluik haar met een hippie-brilletje en ...schoenen aan en een broek, een groene, heel anders dan de andere Russische vrouwen die waren altijd in jurk en zúlke laarzen. En, ze was een kennis van twee studentes, die met me mee gingen, en ze liet me de hele stad zien, dat vond ik wel leuk. Toen ging ik ook naar huis.

Die twee studentes belden me maanden later op: 'Manfred, Tanja is in moeilijkheden', 'Hoezo, wat is er dan aan de hand?' 'Ja, ze heeft geen werk, en ze gaat om met dissidenten en joden, dat is allemaal niet zo best, kun je d'r wat aan doen?' 'Wat zou ik doen!'...

Ik dacht: oké, ik doe het. Wachten thuis en een paar maanden later kwamen er opeens twee papiertjes, een groene en een witte. Echt van die Russische vodjes. Op het één stond waar ze geboren was en op het ander stond waar ze woonde.

'Kleine Lily' in *Met stem en pen* (1994)

“Dag, ik ben Lily. Toen ik klein was had ik een moeder, dat was gewoon een moeder, en een vader zonder handen. Mijn moeder was nog wel iets geweest voordat ze mij kreeg, en dat was verpleegster. Maar vanaf dat ze mijn moeder was, was ze alleen nog verpleegster van mijn vader. Door die handen, die ie niet had. Voor de mensen was hij gehandicapt. Maar hij was gewoon mijn vader. Met of zonder haken aan zijn stompen. En dan was er ook nog mijn zusje. Veel kleiner dan ik. En zielig. Ze had met een fietsje een ongeluk gehad, en daarvoor kreeg ze alle aandacht. Toen mijn zusje geboren was, was mijn moeder bijna dood, en dat duurde heel lang. Ze is wel beter geworden, maar het heeft heel lang geduurd. Mijn moeder en mijn vader en mijn zusje hoorden bij elkaar. En ik was er ook bij. Ik was niet ziek. Grote Lily was ik. Niet ziek. En niet zielig. Nooit. Kleine Lily. Het is begonnen toen mijn zusje was geboren. Mijn moeder was dus bijna dood, en wie moest er voor mij zorgen.”

Pauline Mol (tekst) en Karla Wieringa (voordracht) opgedragen aan
Lilian Soons

De kromme koningin en andere sentimenten

Het Vertelfestival bekeken door:

Pamela Koevoets
schrijfster

Peter Schumacher
journalist en bestuurslid Vertelfestival

Loek Zonneveld
theaterrecensent

Nilo Berrocal
theatermaker

Paul Kuypers
publicist en voormalig directeur De Balie

Ritsaert ten Cate
theaterbevorderaar

Pamela Koevoets

Friesland, slootkant, augustus 1995

ANNE, JE VROEG ME OM EEN BIJDRAGE AAN EEN BOEKJE OVER tien jaar Vertelfestival, een herinnering, een sentiment, misschien een analyse, iets in woorden. En 'ja' zei ik enthousiast aanvankelijk en vanwege jou maar nu, hier aan de slootkant in het lege en ruime van Friesland, is er die aarzeling. Woorden over andere woorden, over de kunst van het vertellen, woorden óver, het staat ver van me af op het ogenblik. De afgelopen week heb ik hier in het noorden in een klein Boeddhistisch meditatie-centrum onafgebroken naar de bewegingen van mijn geest geschouwd, met als opdracht, als losse lijn, breng alles wat zich aandient terug naar het naakte zijn, naar het nu. Ervaar...

En nu, na afloop van wat vaak een worsteling was gaten te vinden in die schier onafgebroken stroom mentale roddel, hier op dat bankje aan de slootkant, de blik op de zo groene en ruime weilanden, op golvend riet en het trage zwenken van meeuwen in de zinderende lucht, is al het bestaande zo wonderlijk en ongrijpbaar dat ieder woord eróver bijna pijn doet aan het hoofd. Etikettes geschoven over het zijn zelf.

Het bruggetje in de verte, een brullende stier aan de overkant van de sloot, een tractor, ergens, en onder dat alles in alle geluid ook de stilte.

Het Vertelfestival. Wat was kan alleen maar heel selectief opgediend worden, daar ben ik me overbewust van zoals ik me er overbewust van ben, hier, nu, dat ik niet te veel wil zeggen, niet wil conceptualiseren of fabriceren.

Groen in duizend-en-een kleuren tot aan de horizon, lucht, de volle hete zomerlucht waarin een snufje herfst, en in de verte voorbij het bruggetje – *leicht und kräftig die Brücke die von Wagen und Menschen tönt*, is Hölderlin er opeens even – in het groen net onder de horizon, die drie ruggen gebogen over het stuur. Ouwetjes op de zondagse fietstocht. Twee mannen en een vrouw trappen tegen de wind in. Een flits, mensen, scherp zie ik hen ineens daar tussen hemel en aarde en ik proef het woord. Mensen, hoe vaak niet had het een ironische lading als ik het uitsprak, misschien komt het door het zitten, dat rare monnikenwerk dat de ontroering me nu naar de keel vliegt. Het Vertelfestival, misschien was het wachten op dit moment.

De kunst, ook de vertelkunst, heeft verschillende doelen; te behagen, te versieren, te vermaken en te ontroeren. Het was er bij momenten allemaal, soms was er ook schoonheid. Soms uit een rare hoek, zoals bij de man uit Iran, hierheen gevluht, die zijn verhaal alleen stotterend kon vertellen in gebroken Nederlands. Niemand verstond hem, toch werd er ademloos geluisterd of anders alleen maar gekeken want soms zie je iemand eventjes echt.

Aardig, geduldig publiek, velen van buiten de stad, viel me op. De sprookjesvertellers heb ik niet bezocht, ik hoor ze liever in de kroeg, sprookjes, weef er dan de mijne doorheen. Maar toen was er die voorstelling met de oude dames, fabrieksarbeidsters en dienstbodes die van hun vroegere werk verhaalden. Tante M. en ik zaten achteraan, tante op d'r paasbest. Het was een kale voorstelling, nauwelijks decor en geen opsmuk in gebaren. Nu eens half giechelend, dan weer fier werd er verteld van zwoegen onder bazen en deftige dames

die van de vroege ochtend tot de late avond over je konden beschikken, alles bepaalden tot aan het wel of niet zien van je vrijer aan toe. 'Toen kwam ik in een lange gang. Van wit marmer. Met een vuurrooie loper en bruinhouten deuren,' herinnerde een van de dienstbodes zich de eerste keer dat ze bij een rijke familie langs ging om zich te presenteren. 'Weer thuisgekomen moest ik het relaas allemaal vertellen. Nou dus, daar hebben ze boven op elke kamer een witte gootsteen en kamers vier achter elkaar. En daar eten ze niet van 't bord maar van drie en ze doen allemaal een witte doek voor en als ze dan klaar zijn vouwen ze die op en doen ze in een zilveren ring...'

De zaal lag aan haar voeten.

Fijnzinnig lachje over de rimpels van tante, naast me, die ook op d'r twaalfde in een dienstje moest en nu op haar oude dag nog steeds verbaasd is over dat verwarmde flatje voor haar alleen, en water, stromend, zomaar uit de kraan.

Theater is oorspronkelijk, heb ik wel eens gehoord of gelezen, een ritueel om een soort samensmelting te krijgen van spelers en publiek, dat iedereen even in een grotere ruimte is en de gewone meestal wat slordige manier van beleven en kijken doorbreekt.

Weilanden zo groen dat je ze uit gekte blauw zou willen noemen. Oh feestelijk leven, zittend hier zo, nu, herinner ik me als mooiste moment van die voorstelling zonder echte acteurs het applaus en aansluitend de verbazing op de gezichten van de vertelsters. Ze kregen applaus voor hun bestaan zelf en niet alleen voor de humor en pit waarmee ze dat uit de doeken hadden gedaan. Tante M. uit R., kon het niet laten en stond ook even op, knikte om zich heen, een kleine kromme koningin.

Je schiet in de lach of je kan erom huilen, zo'n voorstelling. Ergens in het midden blijven maar en verder weer zijn waar je bent. De witte stier aan de overkant van de sloot, hij gaat binnenkort naar de slacht zei de boer, moet een soort muziek loeien want een koe of twee komt op hem afwiegelen, elegant bijna als meisjes. De horizon is weer kaal, de fietsers zijn opgelost in het niets.

Beste Anne, dat was het bericht. En tot ziens in onze zo volle stad om binnenkort weer eens het glas te heffen.

Liefs, Pamela K.

Peter Schumacher

ER VOORDAT IN 1985 IN DE AMSTERDAMSE BALIE HET EERSTE Vertelfestival werd gehouden koesterde ik in mijn kennissenkring al een aantal lieden die boeiend verhalen konden vertellen. Ze deden dat zelden op afroep. In tegendeel, als de sfeer niet goed was, weigerden ze. Terecht.

In Café Scheltema was het 'ome Henk' Hofland die prachtig kon verhalen over zijn reportagereizen per trein door Oost-Europa en elders. Hij schreef er mooi over, maar de vertelde verhalen waren 'echter'. Je hing bijna letterlijk aan zijn lippen. Bovendien bevatten zij niet zelden pikante details, die ongeschikt waren voor de bezadigde lezers van *NRC Handelsblad*.

Toen ik voor het eerst hoorde over het bestaan van een vertelfestival, was mijn eerste reactie: hier wordt een prachtig stukje onbedorven volkscultuur geheel overbodig opgekrikt tot een vorm van toneelkunst. Moet dat nou? Dat vooroordeel heb ik vrij lang gekoesterd en vermoedelijk had ik het nu nog steeds als mij in 1990 niet was gevraagd bestuurslid te worden van het Vertelfestival.

Deze bescheiden functie verplichtte me voorstellingen bij te wonen.

Het leek me het beste om als eerste te gaan kijken en luisteren naar *Beta Bitjara*, waar Molukkers vertelden. Deze mensen had ik vroeger, tijdens mijn jeugd in Indië en later hier in de Molukse wijk zo vaak 'in natura' horen vertellen. Ik was benieuwd hoe dat, geregisseerd en al, op een toneel zou klinken. Het viel me honderd procent mee. Zeker, het was een voorstelling en had daarvoor iets kunstmatigs, maar tegelijkertijd ontroerde het me om drie 'tantes', die vermoedelijk voor het eerst op deze manier buiten hun eigen kring traden, soms een beetje gespannen, maar ook verrassend natuurlijk te zien en te horen vertellen. Eén ding was jammer, je kon niet vragen: 'En tante, hoe ging het toen verder?'.

Ik was onder de indruk van *Beta Bitjara* en schreef er een enthousiast stukje over voor m'n krant. Toen het jaar daarop het bestuur om ideeën werd gevraagd stelde ik voor om mensen die een deel van hun leven in Indië/Indonesië hadden doorgebracht te laten vertellen. Anne van Delft, die ook de Molukse tantes had geregisseerd, reageerde enthousiast. Zij vroeg mij mensen bij elkaar te zoeken. Dat lukte. Zelf zou ik niet mee doen. Ik voelde me als 'totok' (blanke Indische Nederlander) daar niet Indisch genoeg voor. De aangezochte mensen vonden dat ik 'natuurlijk ook mee moest doen'. Ik wilde niet, maar had tegelijkertijd het gevoel dat ik eeuwig spijt zou hebben als ik deze kans niet zou aanpakken. 'Betoel, echt waar', werd een mooie voorstelling al zeg ik het zelf. Binnen een jaar was ik omgeslagen van een kritisch scepticus tot enthousiast deelnemer aan het festival.

Waren *Beta Bitjara* en *Betoel* nog voorstellingen die mijn eigen culturele achtergrond betroffen, ik raakte ook enthousiast over verhalen verteld door vuilnismannen en dienstbodes. De mensen die voor dit soort voorstellingen waren aangezocht, verschilden erg van kwaliteit. Sommigen zegden trouwhartig een uit het hoofd geleerd verhaaltje op. Dan staken al mijn sluimerende vooroordelen over het ombrengen van spontaan vertellende mensen de kop weer op. Anderen bleken, onder alle omstandigheden, een natuurtalent.

Alle kritiek en terughoudendheid was weer geheel verdwenen na het bijwo-

eigen land en cultuur. De kracht en de pracht van de avond lag in het feit, dat hier één (niet: hét) antwoord werd gegeven op de ruwe manier waarop onze Nederlandse, Westerse cultuur haar oren sluit voor verhalen die ver en vreemd zijn.

De avond daarop stond in het teken van Algerije, en hoe het fundamentalisme aldaar intellectuelen niet alleen de mond snoert, maar ook vermoordt. Hakim Traïdia (mimespeler, vooral bekend van Sesamstraat), zijn broer Karim (ook al lang in Nederland woonachtig) en de toneelspeler Hafidi Salah vertelden (in de vorm van een soort 'beurtzang') het verhaal van een Noordafrikaanse oer-moeder, begeerd door arm en rijk, geroemd door vertellers, zangers en dichters, bemind door ridders en charlatans. Onder de vrolijkheid van de avond lag een wezenlijke intentie: vertellen is een fundamenteel recht, het is het voedsel van de vrije geest. Met een knipoog werd de avond dan ook *Couscous Blues* genoemd.

En weer moest ik aan Brechts gedicht *Over alledaags theater* denken, aan zijn lofzang op de alledaagse verteller:

'Hij is een kunstenaar, want hij is een mens. Misschien kunnen wij wat hij doet vervolmaken en daardoor gevierd en beroemd worden. Echter, wat wij doen is iets heel gewoons, iets menselijks, ieder ogenblik uitgeprobeerd in het gewemel van de straat. En bijna net zo geliefd als het eten en ademen is voor iedere mens.'

Nilo Berrocal

Ulises Papegaai in Nederland

L EERDER HAD IK GEHOORD VAN HET VERTELFESTIVAL DAT jaarlijks rond Kerst wordt gehouden. Ik was aangenaam verrast door de aandacht die werd besteed aan deze oude en dynamische kunst. Ik kom uit Latijns-Amerika, waar ik werkte als theatermaker. In Latijns-Amerika heeft vertellen een andere context. Het is er een gebeurtenis in dagelijkse activiteiten; in het theater is een dialoog met het publiek net zo vanzelfsprekend als op straat of thuis.

Door mijn werk bij De Nieuw Amsterdam was ik al in contact gekomen met veel vertellers. Zelf kende ik persoonlijkheden die te maken hadden met het Vertelfestival als Henk Tjon, Rufus Collins, Wim Meuwissen en vele anderen. Ik kwam er voor het eerst mee in aanraking door het Latijns-Amerika-festival in Utrecht. Hiervoor werden Latijnsamerikaanse vertellers samengebracht om een compact vertelprogramma te maken. Het programma werd geregisseerd door Anne van Delft en het resultaat was een gevarieerde en gezellige voorstelling. Zij vroeg mij een eigen programma te regisseren als onderdeel van het achtste Vertelfestival. Ik moet benadrukken dat mijn werk door het vertrouwen van haar een dermate sterk fundament kreeg, dat ik een groep mensen kon verzamelen. *Kinderen van Pachamama* is een vertelprogramma geworden, waarin verschillende Latijnsamerikanen die nu in Nederland wonen, konden vertellen vanuit hun eigen houding en hun eigen geschiedenis over het thema 'wel of niet Indiaan zijn'. Het Vertelfestival stelde repetitieruimte ter beschikking, alsmede bibliografisch materiaal om de dialoog en de presentatie van het verhaal te verrijken.

Ik ben altijd uitgegaan van het idee dat een verhaal over een eigen leven beschikt. Maar om te bestaan is de aanwezigheid van een verteller nodig. Die verteller moet het verhaal 'leven'. Met andere woorden, alleen wanneer een verhaal organisch leeft binnen in de verteller, kunnen de luisteraars het verhaal zien, voelen en delen. Vandaar dat de vertellers van *Kinderen van Pachamama* alleen verteld en gezongen hebben wat hen direct raakte; iets wat absoluut noodzakelijk was om het verhaal met het publiek te kunnen delen.

Een jaar later maakte ik *Ulises Papegaai*. De voorstelling zou een solo worden en het zou gedurfd en polemisch zijn. Zo ontstond mijn eerste versie van *Ulises*; een programma gebaseerd op persoonlijke verhalen van verschillende mensen die als illegaal in Nederland wonen. De zogenaamde illegalen kwamen uit verschillende landen en vertelden me hun anekdotes, blijheden en frustraties. Al deze verhalen verwerkte ik in het leven van *Ulises*. Met het advies van Anne van Delft kreeg het verhaal van *Ulises* een betere coherentie en een steviger wervelkolom. Wim Meuwissen aanvaardde de eindregie heel graag. Ook de bijdrage van Jorge Vivas, een muzikant uit Colombia, was heel bijzonder. Hij zorgde ervoor dat het verhaal een eigen sfeer kreeg en steunde de magische wereld van *Ulises* met muziek.

Het verhaal werd goed ontvangen en ik verwachtte ook op andere podia te kunnen optreden. Het is frustrerend dat een programma van kwaliteit na

zoveel werk slechts één keer kan worden gespeeld. Frusterend omdat het verhaal leuker wordt als het een paar keer is verteld. Door het publiek wordt *Ulyses* niet alleen inhoudelijk interessant gevonden, maar ook in zijn stijl esthetisch, aangenaam, amusant en polemisch. *Ulyses* kon uiteindelijk nog op andere plaatsen verteld worden, maar er is een evident gebrek aan continuïteit in de uitvoeringspraktijk.

Het derde programma dat ik voor het Vertelfestival maakte, ging ook over illegaliteit. Het onderwerp is nog steeds actueel en interessant. Gecombineerd met de problematiek van Cuba maakte ik een programma dat vooral heel vrolijk, dynamisch, interactief en muzikaal is. In *De Theefuin* deed niet alleen Jorge Vivas mee, maar ook andere muzikanten zoals de Cubaan Jesus Hernandez, Jean Luc van Eenderberg en een Nederlandse danseres. Wederom was het publiek enthousiast, maar helaas ook nu kon het Vertelfestival geen serie plannen.

In het Vertelfestival is de aanwezigheid van meerdere culturen van groot belang. Andere culturen brengen immers niet alleen een orale traditie of een esthetische voorstelling met zich mee, maar vooral ook de vitale behoefte om te vertellen. En dit laatste bepaalt de inhoud van de verhalen. Het gaat er niet alleen om een amusant verhaal te vertellen, het gaat er vooral om gevoelens te laten ontwaken, prioriteiten vast te leggen, om niet in herhaling te vallen en niet statisch te blijven, om te kunnen discussiëren, om uit te wisselen. Want de kunst van verhalen vertellen is niet alleen een esthetische maar vooral een politieke daad. Het te veel benadrukken van het aangename brengt het gevaar met zich mee dat wij cabaret gaan maken.

IN AFLEVERING 61 VAN HET TIJDSCHRIFT RASTER WIJDT

Jacques Vogelaar een beschouwing aan het vertellen. Vogelaar maakt een onderscheid tussen wat hij het eenvoudige vertellen noemt en de reflectie op het vertellen. Het laatste duidt hij aan als vertellen in de tweede graad. Ik was geïntrigeerd door die term en dat bleek niet ten onrechte, toen ik vervolgens merkte dat Vogelaar onder vertellen in de tweede graad een manier van vertellen verstaat die zich bewust is van het verlies aan epische harmonie (dat het oude vertellen kenmerkte) en die op zoek gaat naar nieuwe waarheden 'dwars door alle maatschappelijke en prozaïsche grenzen'.

Dit reflecterende vertellen past in een wereld waar de relatie tussen de woorden en de dingen verloren is gegaan of beter nog: zijn representatieve vanzelfsprekendheid heeft verloren. Onze voorstellingen van de wereld zijn problematisch geworden. Zij sluiten niet meer aan bij die wereld en zij weerspiegelen ook niet langer het bewustzijn dat we daarvan hebben. Dat bewustzijn zelf is, zoals Walter Benjamin zegt, losgeraakt van de traditionele ervaring en uit elkaar gevallen in losse en versplinterde identiteiten.

Vertellen in de tweede graad is een manier om die gefragmenteerde werkelijkheid in een nieuwe (collectieve) ervaring te actualiseren.

Het is een manier om niet te berispen voor het heimwee naar de traditie of voor de platitudes van de publieke opinie en de massamedia.

Het Vertelfestival is een evenement waar de reflectie op het vertellen een bescheiden plaats inneemt – op een enkele uitzondering na als het programma *Het laatste oordeel* waaraan ik in 1993 deelnam.

Vertellen in de eerste graad is het eigenlijke doel van het festival. De programmering is het resultaat van een speurtocht naar de plaatsen in onze cultuur waar nog verhalen worden verteld. Die plaatsen zijn schaars. Moderne mensen vertellen niet meer. Onze orale traditie is verschaald en teruggedrongen naar de marge van de samenleving. In het openbare leven is het verhaal verloren gegaan. De woorden die de uitdrukking vormen van ons collectieve bestaan, zijn niet meer ontleend aan de traditie van de gemeenschappelijke woordenschat, maar aan de instanties die het leven beheersen; de techniek, de wetenschap, de bureaucratie, en de media.

Is er in deze omstandigheden nog ruimte voor een vorm van vertellen, waarin de ervaring in het publieke en collectieve bestaan weer onder woorden kan worden gebracht? Kunnen het stervende spreken van de politiek en de oppervlakkige retoriek van de media worden doorkruist door verhalen die iets anders laten horen dan het stereotype gebabbel van talkshows en politieke conventies?

Misschien is er geen reden om zo somber te zijn als deze vragen suggereren. Er worden nog steeds verhalen verteld, ook achter de façades van de officiële 'vertogen'. En zelf in die 'vertogen' zitten verborgen verhalen. Ze komen alleen niet zo gemakkelijk aan het licht, omdat ze overdekt zijn door een manier van

spreken, die het zicht op de epiek van de werkelijkheid blokkeert.

Het gaat erom de archeologie van die verhalen zichtbaar te maken; te onderzoeken wat er schuil gaat achter het rumoer van de markt en de glijdende ernst van de politiek; de ruis te laten horen, die in de officiële regie is wegge-masseerd; de enkelvoudigheid van het digitale te vervangen door de analogie van de communicatie; het associatieve en het fragmentarische weer een plaats te geven, en ten slotte de grilligheid van de complexiteit het te laten winnen van de rechtlijnigheid van de reductie.

Het afsluiten van het festival is niet het einde van het vertellen. Er zullen verhalen blijven komen, uit de uithoeken van de geschiedenis en van de wereld. Wij zijn echter ook op zoek naar verhalen uit het centrum, over de actualiteit van het heden; verhalen uit het hart van de wereld. Die verhalen zijn er. Ze moeten alleen worden opgespoord. Van nu af aan gebeurt het niet meer vanuit het festival. Er zijn echter plekken genoeg, waar die verhalen ontdekt en verteld kunnen worden, en er is maar één eis waaraan zij moeten voldoen; zij moeten in staat zijn om de logica van de media en de markt, van de bureaucratie en de techniek in een kritisch perspectief te plaatsen.

Ritsaert ten Cate

Wanneer vragen verdwijnen moeten we niet naar antwoorden blijven zoeken, tenzij we alle interesse verloren hebben in het onderzoeken van de realiteit. Maar als we serieus betrokken zijn bij wat er bestaat, en nieuwsgierig naar welke betekenis er ligt in de werkelijkheid die we moeten hanteren en doorstaan, dan is het nodig dat telkens nieuwe vragen opkomen en tot bloei komen. Om zulke vragen te vinden hebben we verhalen nodig.

Anne van Delft zal een steen nooit een steen noemen zonder zich af te vragen waar die steen wellicht vandaan komt, door wiens handen hij is gegaan, wat voor betekenis hij gehad zou kunnen hebben in verschillende sociale, culturele of politieke omstandigheden, en hoe iemand hem gebruikt zou kunnen hebben. Zij stelt vragen door te luisteren naar verhalen. Voor wie luistert hebben stenen een verhaal. En hetzelfde geldt voor individuele mensen.

Van Delft maakte een productie met elf jonge mensen van tien tot vierentwintig, uit Moskou, voormalig Joegoslavië, Liberia en Iran, die niets anders deden dan hun verhalen vertellen. Meer was niet nodig. Hun presentatie was ongepolijst, soms verlegen, dan weer uitdagend en hartverscheurend: zij vertelden het verhaal van het kind dat zij waren.

Deze jonge mensen namen ons mee naar het leven achter de beelden waarmee wij overladen worden, en die hun betekenis voor ons verloren hebben. Voorbij de laffe houding van 'dit weten wij allemaal wel'. We weten het niet, en deze kinderen en hun verhalen lieten onze onwetendheid zien, en gaven antwoord op vragen die niet in ons waren opgekomen, waarmee ze nieuwe vragen opriepen om te overdenken. Ze zeiden ons: 'Kijk – hoor – zie, luister naar mijn verhaal en laat me je enkele vragen leren'.

Bijvoorbeeld, een vader sterft, zijn zoon vlucht, verbergt zich in een schip, komt aan in Rotterdam, wordt naar de politie gebracht, alleen op een trein naar Eindhoven gezet, meldt zich bij aankomst bij de politie, en wordt te voet twaalf kilometer verderop gestuurd. Hij is alleen in een vreemd land met een onbekende taal, maar hij loopt stevig door. Bij aankomst krijgt hij een bord overgare macaroni, iets wat hij nooit gezien heeft en wat lijkt op wriemelende wormen. Ondanks de honger in zijn zwakke lijf kan hij er niet van eten.

Of een jonge dame, mooi in het zwart gekleed en perfect opgemaakt. Ze zit rustig rechtop en vertelt dat ze haar familie, vrienden en land ontvluchtte nadat ze te veel vriendinnen had zien uithuwelijken aan degene die het meeste geld bood. Drie jaar later vluchtte haar familie voor een revolutie in hun land en voegde zich hier bij haar. Ze weet niet meer hoe ze met hen moet praten. De situatie waaraan haar familie ontsnapte was niet zoveel anders dan de situatie die ze zelf ontvluchtte: het gebrek aan respect voor de eigen keuze of waardigheid van een huwbaar meisje. Maar begrip voor elkaar is er niet.

Zo'n vier jaar geleden reisde een vrouw met John Malpede's Los Angeles Poverty Department mee naar Londen om het proces te volgen van het maken van een theatervoorstelling met daklozen. Eerst leerde ze dat al de mooie antwoorden die ze gevonden had in de behaaglijkheid van haar huis, niet pasten. Daarna verdwenen, langzaam en pijnlijk, zelfs de vragen. Ontdaan van alle

zekerheden, bleven alleen de vragen van de daklozen over, en enkele nieuwe verhalen van haar zelf. Deze verhalen roepen vele nieuwe vragen op, en nog steeds is zij bezig antwoorden te ontdekken met misschien iets meer dan kortstondige waarheid.

Als we problemen hebben, of in een maatschappij leven die problemen heeft (of zou iemand willen beweren dat dat niet zo is?) zou het goed kunnen zijn te bezien of we niet de verkeerde vragen proberen te beantwoorden. Als een vierkante pen niet in een rond gat past, kunnen we volhouden dat de oplossing is om dat met geweld te forceren. We kunnen ons ook afvragen welke vorm we hebben en welke we nodig hebben. Dit soort vragen is te ontdekken in een verhaal.

In zijn recente lezing in het John Adams Institute over zijn laatste boek *Landscape and Memory* zei Simon Schama, een buitengewoon knappe verteller: 'All these facts and figures, this need for quantification... the idea that this will solve anything is a false belief. No answers will be found if we don't know how monstrously important it is to first find the right questions!'

Verhalen laten op zo'n aardige manier zien welke vragen moeten worden gesteld. Verhalen geven ons ook aanwijzingen voor het vraagstuk dat ons leven is geworden. Verhalen wijzen de weg naar antwoorden. De suggestie dat verhalen vertellen niet meer past in hoe het leven nu in elkaar zit is een slordige gedachtengang. We gaan door het leven met de verhalen die we onszelf vertellen. En omdat we niets anders hebben, kunnen we alleen werken met wat voorhanden is, hoe rijk of ontoereikend dat ook moge zijn. Denk eens aan hoe je zelf een probleem benadert. Ga eens na welke stappen je maakt in je pogingen om het probleem op te lossen of zelfs alleen te benaderen. Je vraagt je af welke aspecten er aan het probleem zitten. Deze vragen zijn gebaseerd op de verhalen die je koestert over vroegere ervaringen, huidige manier van kijken, en beeld van de toekomst. Hoe wijs je antwoord is, zal afhangen van de diepgang van je vragen, en die is afhankelijk van de diepgang van de verhalen die je oorspronkelijk inbracht. Verhalen zijn net zo nodig voor een menselijk bestaan als de lucht die we inademen.

Televisie is onmiskenbaar een factor in ons huidige leven. Al lijkt het duidelijk dat televisie ons vaker wel dan niet behandelt als hersenloze geesten die zijn bezeten door de slechtste instincten.

Maar er gebeuren wonderen, en Wim Kayser van de VPRO is daar een voorbeeld van. In zijn programma's laat hij mensen denken terwijl de camera loopt, laat zinnen onafgemaakt, en laat zijn gasten in hun waarde als ze moeizaam zoeken naar woorden om te zeggen wat ze bedoelen. Hij gunt zijn gasten tijd, zelfs op televisie. In deze programma's hebben mensen de gelegenheid om de verhalen te vertellen die ze te delen hebben, en dat is voor ons een rijkdom.

Carl Gustav Jung zegt dat wij niet alleen bewuste kennis en verbeelding, maar ook collectieve, of archetypische kennis en verbeelding hebben. Wij hebben toegang tot deze vorm van kennis door verhalen. De oude mythologie en de literaire klassieken zijn levend, fris en groen, omdat ze over bepaalde collectieve ervaringen en emoties gaan en ons zo helpen om te gaan met delen van de naakte werkelijkheid die te pijnlijk of te verbijsterend zijn om te verdragen.

Michael Matthews' *The Monster Trilogy* is hier een dynamisch, sterk, uitbundig voorbeeld van. In deze trilogie heeft Matthews de klassieke horroortraditie

getransformeerd tot een directe en wonderlijk gevoelige verkenning van de schaduw die wij allen met ons meedragen. Jung schreef: 'Men wordt niet verlicht door zich het licht voor te stellen, maar door het donker bewust te worden'. Matthews laat zien hoe dit kan door de oude verhalen van Frankenstein, Dracula en Hyde op te voeren in een zeer menselijke mengeling van woede, nederigheid, en ziekte, van lijden en de onontkoombaarheid van de dood.

De eerste twee zinnen in *Hyde* spreekt Matthews uit met de stem van een oudtestamentische patriarch: 'Pay attention! This time, pay attention.' Als we met aandacht luisteren naar de verhalen waarvan hij ons deelgenoot wil maken, helpt ons dat vragen te vormen over aspecten van het menselijk bestaan die bijna ondraaglijk pijnlijk zijn om aan te raken. Omdat ze ook, en zelfs in essentie, over hoop gaan, helpen de verhalen van Matthews ons ook te leven met de antwoorden die we zullen vinden. Nog belangrijker is dat we gesteund worden in het maken van een begin. We worden gesteund in het vinden van de echt wezenlijke vragen.

Alleen een verhaal kan dat bewerkstelligen.

Subsidiëring Vertelfestival

ET VERTELFESTIVAL HEEFT VANAF 1987 SUBSIDIE GEKREGEN van de Gemeente Amsterdam, en vanaf 1988 ook van het Ministerie van wvc/ocw. Een belangrijke bijdrage kwam voorts van het Prins Bernhard Fonds. Verder droegen de volgende fondsen en instellingen bij in de kosten van het totale festival of van onderdelen: Van Bijleveltstichting, Maatschappij tot Nut van het Algemeen, Stichting Lira Fonds, Instituut voor Theateronderzoek, LOKV, NCO, Anjerfonds, Stichting het R.C. Maagdenhuis, Stichting Pro Musis, Humanitair Fonds, Gravin van Bijlandstichting, Stichting Fonds Kinderpostzegels, Mama Cash, Kabinet van de Nederlandse Antillen, Provincie Noord Brabant, Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening, Stichting Scarabes, Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Stichting Barak G, Stichting Public Relations Land- en Tuinbouw.

De deelnemende theaters betaalden soms ook (delen van) de programmering, en hebben belangrijk werk geleverd in de uitvoering van het festival. Behalve aan de fondsen is veel dank verschuldigd aan de staf, administratie, technici en algemene diensten van theaters De Balie, De Meervaart, De Rode Hoed, Polanentheater, Zaal 100 en de Krakeling.

Colofon

december 1995

Stichting Vertelfestival
p/a Kleine-Gartmanplantsoen 10
1017 RR Amsterdam

Redactie: Loes Heijligers en Anne van Delft
Ontwerp: Melle Broeksma, Baarn
Druk: drukkerij Calff & Meischke, Amsterdam

Deze publikatie is te bestellen via:

Uitgeverij De Balie
Kleine-Gartmanplantsoen 10
1017 RR Amsterdam
telefoon: 020-6233673
fax: 020-6384489

ISBN 90 6617 166 9

amerikaanse verhalen: Patricia Ardiles, Nilo Berrocal, Veronica Castro, Roberto Escobar, Silvia E. Garcia, Alma Inkari, Tomás Ríos, regie: Nilo Berrocal; Dienstbode-verhalen: Annie Zaal Dumé, Maria Reitsma, Agnes van der Tol, Nel Veering, Fien Versteeg, Anne van Vliet, Gré de Waard, Dokus Dagelet, regie: Liët Lenshoek; Chinese Verhalen: Tja Fu Mei (Irma), Shen Mei Leh (Silvia), Zhu Jun, Wang Lei, muziek: Chinese muziekacademie, regie: Rob Duyker; Verkeerde verhalen: Meis Pooters, Jeroen Kranenburg, German Popov, Huub Jans, Loëke Nuy, Betty Paëri, Nico Visscher, samenstelling en regie: Paul Noppers en Michiel Bollinger; Abo, een vrouw in Kongo: Hilde Uitterlinden, muziek: Chris Joris, Rifi Kythouka, zang: Cécile Kayirebwa, tekst: Dirk Celis; Het uur van de droom: 25 vertellers en publiek vertellen, idee en samenstelling: Lilian Soons en Aaf van Essen; Wanda Reumer, Late Night café: m.m.v. 'Limaniya, troubadours uit West-Afrika, zigeunerorkest uit Roemenië, 'Mabel y su conjunto de musica típica argentina'; Saskia Laroo & Caribbean Colors; Preken en verhalen: Jaap Gulmans, Nico ter Linden, Abdulwahid van Bommel, Jaap Zijlstra, Majoor Bosshardt, Shura Lipovsky, Greta Aarts; Nilo Berrocal, Hillianthe Arduin, Seamus Rice, Liesbeth Levy, muziek: Marcel Andriessen, presentatie: Alida Neslo, regie: Joop van Dijk, vormgeving: Monique Verstallen, samenstelling programma: Anne van Delft, Huub Oosterhuis, Renate Zentschnig, productie: Jurrien Loman; Beeldtheater Binnen Buiten: Ton de Gouw; Meneer Pengel, Theatergroep Delta: Nel Lekatomposy, muziek: Rudy Tuhusula, regie: Anne van Delft en Anis de Jong, tekstbewerking: Henri Overduin en Nel Lekatomposy; Theater Sirkel: Frans Malschaert, Titia Tarenskeen, Wijnand Stomp, Rob Heiligers, regie: IJza Tammen; Mohamed Hafidi en Hakim Traïdia; De dood danst Petrosjka: Jesse Faber, Ineke Cohen, Marjolein Macrander, Mike Ho Sam Sooi, Rob van Houten en acteurs van het Sneltheater, regie/script: John Visser; Vertellen met je ogen dicht: workshop over dromen voor kinderen die zelf vertellen o.v.v. Jeanine Veeren; Het uur van de droom: workshop over dromen voor jongeren die zelf vertellen; Video-installatie: Yvonne Oerlemans, Studiedag Professor dr. Vernon February, Victor Frederik, Olga Orman, Wim Meuwissen, Wijnand Stomp, Kees Hawinkels, Jeroen Heuvel, Henri Overduin, Pieter Quelle; Opening Vertelfestival door Minister van wvc, Mw. Hedy d'Ancona

1993 Het Plein: Kader Abdolah, Reza Allahmehzadeh, Recep Aluç, Jana Beranová, Osei Boahene, Marten Bosma, Tanar Catalpınar, Cris de Castro, Bob Driessen, Heana en Lucian Eremia, Sjoerd de Hoop, Nasim Khaksar, Victor Kaisiëpo, Pamela Koevoets, Ato Kwamena, Amisah, Nick Leslie, Smiles Makama, Sloopy Mike Gyamfi, Samba, Cyrus Seif, Hakim Traïdia, Thandi Vilakazi, Leon Wecke, Meino Zeilemaker, Cris de Castro; Titia Tarenskeen, Ravenna Teatro: Mandiaye N'Diaye, El Hadyi Niang, Mor Awa Niang, tekst: Marco Martinelli, Saïdou Moussa Ba; Willem de Ridder, Mohamed Hafidi, Hakim Traïdia, Saddik Kebire en dans: Yonina; Shura Lipovsky, Joop Keesmaat, Het uur van de dood: Menno Addens, Martha Cnoop Koopmans, Renée Freud, Özkan Gölpinar, Vera Meijer, Adriaan Morriën, Ronald Oudmans, Ingrid Perk, Paola Pisu, Anne Schaepman, Kees Schaepman, Mevrouw Schotsman, Manon Uphoff, samenstelling: Lilian Soons en Aaf van Essen, regie-ass. Cees Coomans; Nilo Berrocal, muziek: Jorge Vivas; Verhalen voor de nacht: Ellen de Thouars, Jaap Hoogstra, Fifi Engelman-Ehrlich en Huub Jans, idee en samenstelling Paul Noppers; Odyssee: Bruno de la Salle, Willem Mooijman; Russische verhalen: Manfred Wijker, Raisa Molostova, Raia Woudt-Belova, Anja Ourikh, Olga Bakx, Galina Bronsgeest, Valentina van der Hoff, Vera Kok, Tatjana Valk-Kotschergina, Christina Bucova en het Russisch koor Otchizna, zanger pianist Vladimir Pairel en het blazersensemble Nevsky Brass, idee en samenstelling: Liesbeth Levy, Jurrien Loman, eindregie: Anne van Delft, vormgeving: Monique Verstallen; Camilla Koevoets; Vertellingen in gebarentaal: Jean en Pamela Couprie, Annelies van der Eijk en Hilly Arduin, begeleiding: Marja Bunker; Nilo Berrocal, Martin Mens, Gerda Havertong en muziek: Hellen Gill; Willem de Ridder, Casa'dam: Abdelhak Mouktadi, Abdellah Amal en muziek: Raïland: Saïd Mreggi, Saïd Otkir, Hamid Akhrif, Cherici M'Reda, Bekouri Hassan, Khaled Mechrouch, Ahmed

Bouhaous, regie: Samir Kanja; Jongeren vertellen zelf, gastheer: Cor Poelman, Imaginair theater Wij vieren de wereld; Het laatste oordeel: Ronde tafelgesprek over de plaats van vertellen; m.n.v. Aafke Steenhuis, Vernon February, Paul Kuypers, Victor Kalsiepo, Ineke Holzhaus, Jos van Hest, Carlos Lagoeiro, Henri Overduin.

1994 Marit van Bohemen, Guillaume Pool, Stone van den Hurk, Met stem en pen: Robert Anker en Hubert Fermin, Pauline Mol en Karla Wieringa, Tom Sijtsma, Dettie Glashouwer en Ottolien Boeschoten; De Theetuin: Henk Tjon, Sara de Bosschere, Grainne Delaney, Wim Meuwissen, Rico Vreede; De Theetuin: Titia Tarenskeen, Anne van Delft en Monika van der Zwan, Vladimir Pairel, Ingeborg Uijt den Bogaard, Lei Zhu Wang; De Theetuin: Nilo Berrocal, muziek: Jesus Hernandez, Jean Luc van Eenderberg, Jorge Vivas; Couscous Blues: Hakim Traïdia, Karim Traïdia, Hafidi Salah; Skating Amsterdam: Gilberto Arduini, Matthew van den Burg, Remy P. Cadier, Guno Cronie, Romke Hünd, Lenneke Lucassen, Benny Komala, Maarten Leuw, Rakesch Mijling, videofilm: Jeanine Luxembourg, samenstelling en regie: Anna Spohr, Renate Zentschnig; Helmer Woudenberg, Saddek Kebir, Wijnand Stomp, Willem de Ridder; Open podium: presentatie: Ilonka Verdurmen, Peter Schumacher, Kees Vlaanderen en vele deelnemers; Wijnand Stomp, Nel Lekatompessey, Titia Tarenskeen, Hakim Traïdia, Peter van der Linden, Hans Hagen en muziek: Erik Karsemeijer; Verhalen in een nieuw land: Jasmin Allas, Julia Altschouler, Vinnie Camara, Petra Katanic, Jana Nepelchovitsj, Abou Roberts, Sahand Sahebdivani, Aidin Zahedipour, Alberto, Gzim en Sadik Arifi, regie: Anne van Delft, regie-ass. en productie: Willie Snijder, productie-ass.: Paul Noppers, vormgeving: Niko Cassner en Theater De Krakeling; Tussen Dagdroom en Utopie: dagboekschrijvers vertellen, presentatie: Ton Lutz

Artistieke leiding Anne van Delft 85 t/m 94, Ilonka Verdurmen 94, Renate Zentschnig 92, Maarten Bollinger 85 t/m 88

Organisatie Sarien Zijlstra 93 94, Monique Aartsen 91 92, Mick Witteveen 88 89 91 92, Koos Roseboom 90, Puck Yntema 89, Ineke van den Berg 90 t/m 92, Reinoud van Houten 93, Leta Speeren 93, Cees Coomans 92 93, Paul Noppers 88 89 91, Aréne Kerckhoffs 90, Kiki Quist 89, Liesbeth Grimbergen 90, Marijke de Vos 89, Nia Kooijman 92, Petra Koeman 92, Willie Snijder 91 t/m 94, Marcel Boland 89, Maaike van Poelje 94, Andor Kircz 94, Saskia Bollinger 86 t/m 88 en zeer veel vrijwilligers tijdens de festivals

Ruimtelijke vormgeving Hilde Salverda 94, Renée Zonneville 93, Maarten Sprenger 92, Elga Lepelaar 92, Ronald Koster 91, Annet Bult & Marina Strumphier 90, Egbert Brehm 88 89, Willem Nell 87, Jelle Bruggeling 86

Grafische Vormgeving Melle Broeksma 93 94, Hans van Beukering 92, Hilde Salverda 91, Marianne Elbers 90, Frisse Wind 88 89

Fotografie Kees Brandenburg 89 93, Judith Capaan 90, Henk Nieman 91, Anja Robertus 92, Fré Dekkers 93, Clemens Boon 94, Diederik van der Mieden van Opmeer 92

Video Boukje Verstegen en Sybren Amekius 91

Theater De Balie Bert Janssens 87 t/m 91, Hedwig Paesbrugge 87 t/m 89, Elly Ludenhoff 90 t/m 94, Felix Rottenberg 90 91

Theater De Meervaart René Veenman 90 t/m 93, Mick Witteveen 92, Sophie Lamboo 94, Made de Vries 93, Birgit Ploos van Amstel 92

Locv studiedagen: Ati Schermel, Pieter Quelle

De Rode Hoed Liesbeth Levi, Jurrien Loman, Huub Oosterhuis 92 t/m 94

Polanentheater Cor Thesing 86, Chris de Vries 86 t/m 89, Richard Gebski 87 t/m 89, Nicolina van Eeden 88 89

Zaal 100 85 t/m 87 Maarten Bollinger, Rop Fransen, Richard Kuit, Robert Jan Noé, Maaike Wildeboer

Bestuur Wiebe Blaauw, Lidewij Verheggen, Peter Schumacher, Kees Vlaanderen, Aaf van Essen, Jeltje van Nieuwenhoven, Oud-bestuursleden: Jaap Lampe, Ina Brouwer, Jan Willem Korthals

En iedereen die we vergeten zijn!

En iedereen die we vergeten zijn!

Brouwer, Jan Willem Kortbeek
Aaf van Eezen, Jeltje van Nieuwenhoven, Oud-bestuursleden: Jaap Lampe, Ina
Bestuur Wiebe Blaauw, Lidewij Verheggen, Peter Schumacher, Kees Vlaanderen,
Maaike Wilderhorst
Zaal 100 87 t/m 87 Maarten Bollinger, Rop Franssen, Richard Kuit, Robert Jan Mol,
Nicolaas van Eeden 88 89
Polenanththeater Cor Thoring 88, Chris de Vries 88 t/m 88, Richard Gebeki 87 t/m 88
De Rode Hoed Liesbeth Levi, Jansen Loman, Huub Oosterhuis 82 t/m 84
Schermel, Pieter Quella
Lambou 84, Mado de Vries 88, Birgit Ploos van Amstel 82, Lowy studiegroep: Ali
Theater De Meervart René Veerman 80 t/m 88, Mick Witteveen 82, Sophie
Ludenhoff 80 t/m 84, Felix Rottendberg 80 81
Theater De Balie Bert Janssens 87 t/m 87, Hedwig Praetorius 87 t/m 88, Elly
Video Boukje Versteegen en Sybren Amoldus 81
Robertus 82, Fré Bekkers 83, Clemens Boon 84, Biederik van der Mieden van Omer 84
Fotografie Kees Brandenburg 83 83, Judith Capzan 80, Henk Nieman 81, Anja
Salverda 81, Marianne Elbers 80, Friese Wind 88 89
Gratische Vormgeving Melle Broekema 83 84, Hans van Beekening 82, Hilde
Egbert Brehm 88 89, Willem Noll 87, Jelle Bruggeling 88
Springer 89, Elga Lebelars 89, Ronald Koster 89, Annet Bult & Marina Stumphler 89,
Ruimtelijke vormgeving Hilde Salverda 84, Renée Zonnevylle 89, Maarten
Andor Kintz 84, Saskia Bollinger 88 t/m 88 en zeer veel vrijwilligers tijdens de festivals
80, Petra Koeman 83, Willie Snijder 89 t/m 84, Marcel Boland 87, Marika van Poelje 84,
Kerckhoffs 80, Kiki Quist 83, Liesbeth Gimpbergen 80, Marjke de Vos 83, Nla Kooijman
Houten 83, Leta Sproeten 83, Coes Coenen 83 84, Paul Noppers 88 89, Arée
Kees Roseboom 80, Puck Yntema 80, Ineke van den Berg 80 t/m 82, Reinoud van
Organisatie Sarien Zijlstra 83 84, Monique Aarssen 81 82, Mick Witteveen 88 89 89 89
Zentchnig 89, Maarten Bollinger 87 t/m 88
Artistieke leiding Anne van Delft 85 t/m 84, Hoonka Verduinen 84, Renate
dagboekschrijvers vertellen, presentatie: Ton Lutz
vormgeving: Nika Gassen en Theater De Kerkeling: Tussen Dagdroom en Utopie
Anne van Delft, regie-act, en productie: Willie Snijder, productie-act: Paul Noppers,
Roberts, Saphand Saphandiani, Aidin Zahedi-pour, Alberho, Gzim en Sadih Arifi, regie:
Allas, Julia Altschouler, Vinnie Camara, Petra Katanic, Jans Neplechovitsj, Abou
Linden, Hans Hagen en muziek: Erik Karsmeijer, verhalen in een nieuw land: Jasmijn
Wijnand Stomp, Nel Lekatompersey, Titta Tanenkeken, Hakim Traidia, Peter van der
presentatie: Hoonka Verduinen, Peter Schumacher, Kees Vlaanderen en vele deelnemers;
Helmer Woudenberg, Sadek Kebir, Wijnand Stomp, Willem de Ridder, Open podium;
Widodim: Jasmijn Luxembourg, samenstelling en regie: Anna Spoor, Renate Zentchnig;
Romke Hünd, Jannette Lucassen, Benny Komala, Maarten Leuw, Rakasch Miljning,
Amsterdam: Glibbeho Arduini, Matthew van den Burg, Remy P. Cadier, Guno Cronis,
Jorge Vivas, Oussou Boudi Hakim Traidia, Hakim Traidia, Hafidi Salahi, Skating
Wang: De Theatru: Nilo Bernocal, muziek: Jesus Hernandez, Jean Luc van Eenderberg,
van Delft en Monika van der Zwan, Vladimir Pajel, ingedord Uijt den Bogard, Lei Zhu
Génine Delaney, Wim Meuwissen, Nico Vreede; De Theatru: Titta Tanenkeken, Anne
Glaschouwer en Ottolien Boeschoten; De Theatru: Henk Tjon, Sara de Boeschoten,
Robert Anker en Hubert Fernin, Pauline Mol en Kaha Wininga, Tom Zijlstra, Delft
1904 Mari van Bohemen, Guillaume Pool, Stone van den Huk, Met stem en pen:
Ineke Holthaus, Jos van Hest, Carlos Lagoerio, Hann Overduin.
vertellen: m.v. Aafke Steenhuis, Vernon February, Paul Kuypers, Victor Katsiepo,
theater Wij vieren de wereld; Het laatste oordeel: Ronde tafelsgesprek over de plaats van

Ofik, Hamid Akhli, Chahel M'Reda, Bekouh Haseen, Khalel Mechouch, Ahmed
 Cass'ham: Abdelhak Mookkadi, Abdellah Amal en muziek: Ralfand; Said Mreggi, Said
 Benocel, Martin Mens, Genda Haverdng en muziek: Hellen Gill; Willem de Ridder,
 Couque, Annelies van der Eijk en Hilly Arduin, begeleiding: Maxja Bunker; Nilo
 Monique Verstellen; Camilla Koevoets; Verhellingen in gedachten: Jean en Pamela
 samenstelling: Lisbeth Levy, Jantien Loman, eindregie: Anne van Delft, vormgeving:
 zanger pianist Vladimir Piznel en het blaasensemble Nevsky Brass, idee en
 Vera Kok, Tatjana Valk-Koltscherigina, Christina Bucova en het Russisch koor Otchizna,
 Woedt-Belova, Anja Oukh, Olga Bakx, Galina Bronsgesal, Valentina van der Hoff,
 la Salle, Willem Mooijman; Russische verhalen: Manfred Wijk, Raisa Molostova, Raisa
 Engelman-Ehrlich en Huub Jans, idee en samenstelling: Paul Noppers; Opzetter: Bruno de
 muziek: Joerge Vivas; Verhalen voor de nacht: Ellen de Thouars, Jaap Hoogstra, Fiti
 samenstelling: Lilian Soons en Aal van Essen, regisseur: Cees Coomans; Nilo Benocel,
 Pien, Anne Schapman, Kees Schapman, Mervrouw Schotman, Manon Uphoff,
 Özkan Gölpinar, Vera Meijer, Adnan Morin, Ronald Oubmans, Ingrid Perk, Paola
 Keemast, Het uur van de dood: Menno Abdens, Martha Cnoop Koopmans, René Freund,
 Mohamed Habi, Hakim Traïdia, Sadih Kabir en dans: Yonina; Shura Lipovskiy, Joop
 Mor'Aw Nizang, tekst: Marco Mathinelli, Saidou Moussa Ba; Willem de Ridder,
 Samba, Cyrus Sell, Hakim Traïdia, Thandi Vilakazi, Leon Wicke, Meino Zeilemaker,
 Koevoets, Ato Kwamena, Amisaka, Nick Leslie, Smiles Makana, Sloopy Mike Gyantfi,
 en Lucien Ewina, Sjoerd de Hoop, Nazim Khakar, Victor Katsigbo, Pamela
 Osei Boahene, Marlon Booma, Tamar Catalpinar, Chis de Castro, Bob Driessen, Ilana
 1993 Het Plein: Kader Abdol, Reza Allahmehzadeh, Recep Aluç, Jana Benarova,
 Minister van wvc, Mw. Hedy d'Ancona
 Hawinkels, Jeroen Heuvel, Henri Overduin, Pieter Quelle; Opening Verheulsthal door
 Vernon February, Victor Frederik, Olga Orman, Wim Nieuwen, Wijnand Stomp, Kees
 jongeren die zelf vertellen; Video-installatie: Yvonne Oelmanns, Studiedag Professor dr.
 zelf vertellen o.l.v. Jeannine Weeren; Het uur van de droom: workshop over dromen voor
 regisseur: John Vlasen; Verhalen met je ogen dicht: workshop over dromen voor kinderen die
 Mastander, Mike Ho Sam Soot, Rob van Houten en acteurs van het Stedelijktheater,
 en Hakim Traïdia; De dood dans: Petrosjka; Jesse Faber, Ineke Cohen, Marjolien
 Tita Tamskeen, Wijnand Stomp, Rob Heiligers, regie: Ijsa Tannen; Mohamed Habi
 tekstbewerking: Henri Overduin en Nel Lakatosovsky; Theater: Sirké Frans Malschert;
 Lakatosovsky, muziek: Rudy Tubusula, regie: Anne van Delft en Anis de Jong,
 Beeldtheater: Bannen Buitens; Ton de Gouw; Menner Bengel, Theatergroep Delft; Nel
 Anne van Delft, Huub Oosterhuis, Renate Zentschnig, productie: Jantien Loman;
 Nesto, regie: Joop van Dijk, vormgeving: Monique Verstellen, samenstelling programma:
 Arduin, Seamus Rice, Lisbeth Levy, muziek: Marcel Andriessen, presentatie: Alida
 Jaap Zijlstra, Majoor Bessard, Shura Lipovskiy, Greta Aarts; Nilo Benocel, Hillantje
 Colers; Preken en verhalen: Jaap Gullmans, Nico ter Linden, Abdulwahid van Bommel,
 Roemerij, Mabel y su conjunto de musica tipica argentina; Saskia Laroo & Candicean
 Reumer, Late Night Café: m.u.v. L'imaniya, troupebeurs uit West Afrika, zijneuroost uit
 vertellers en publiek verhalen, idee en samenstelling: Lilian Soons en Aal van Essen; Wanda
 Joris, Riti Kythouka, zanger: Cécile Kayibwa, tekst: Dirk Celis; Het uur van de droom: Jg
 Noppers en Michiel Bollinger; Aal van Essen; Nils Visscher, samenstelling en regie: Paul
 Popov, Huub Jans, Loeki Nuy, Betty Paeh, Nico Visscher, samenstelling en regie: Paul
 regie: Rob Duyker; Verkeerde verhalen: Meis Posters, Jeroen Kranenburg, German
 Mei (Jima), Shen Mei Lai (Silvia), Zhu Jun, Wang Lei, muziek: Chinese muziekensemble,
 van Vliet, Gie de Waard, Dokus Dagelst, regie: Lief Lensehoek; Chinese Verhalen: Tja Fu
 Annie Zaal Dumé, Maria Reijmans, Agnes van der Tol, Nel Veening, Fien Versteeg, Anne
 Silvia E. Garcia, Alma Inkan, Tomas Rios, regie: Nilo Benocel; Dierstede-verhalen:
 Amerikaanse verhalen: Patricia Andiles, Nilo Benocel, Veronica Castro, Roberto Escobar,